

ÉDES

XI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM
1989. JÚLIUS-SZEPTEMBER
ÁRA: 10,50 FORINT

ANYANYELVÜNK

APEH, VÁNYA és társai

Kiemelt a divat!

Tolat a rák!

Mondatok takarékon

Nemzet, nemzetiség, anyanyelv

Bundatörténet

ál-Petőfi, kö-Krisztusok

Megjelenik
a Magyar Tudományos
Akadémia
anyanyelvi, helyesírási
és magyar nyelvészeti
bizottságának, valamint
a Magyar
Nyelvtudományi
Társaságnak és a TIT
országos magyar nyelvi
választmányának
támogatásával.

A szerkesztőbizottság
elnöke:

Lőrincze Lajos

Szerkesztőbizottság:

Deme László

Fábián Pál

Fülöp Lajos

Grétsy László

Heltainé Nagy Erzsébet,

Koltói Ádám,

Rácz Endre,

Szepes Gyula,

T. Urbán Ilona

Felelős szerkesztő:

Bencédy József

Szerkesztő:

Csatár Imre

A rajzokat Dallos Jenő

és Kaján Tibor

készítette.

Szerkesztőség:

Budapest,

Csanády utca 28/a

1132

Telefon: 402-808

Kiadja:

a Pallas Lap- és

Könyvkiadó Vállalat

Felelős kiadó:

Németh Jenő

vezérigazgató

Megjelenik negyed-
évenként.

Egy szám ára: 10,50 Ft.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető
a hírlapkézbesítő postahivataloknál és a
Posta Központi Hírlapirodánál (posta-
cím: Budapest XIII., Lehel u. 10/a.
1900) közvetlenül vagy postautalvá-
nyon, valamint átutalással a KHI 215-
961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfi-
zetési díj: fél évre 19 Ft, egy évre 38 Ft.
Külföldiek részére előfizethető a „Kul-
túra” Könyv és Hírlap Külkereskedel-
mi Vállalatnál, H-1389 Budapest, pos-
tafiók 149.

Szedte a Nyomdaipari Fény-
szedő Üzem (897946/20)

HU ISSN 0139-9457

MGKSZ Ny. – 88.054

Tolat a rák

„Afganisztán lemaradása egyre re-
ménytelenebbé vált” – olvastam egy
külpolitikai cikk történeti fejtegeté-
sében. Sejttem, mit akart közölni a
szerző. Nyilván azt, hogy az ázsiai
ország annyira lemaradt a nemzetek
gazdasági, technikai versenyében,
hogy a *felzárkózás* egyre reménytele-
nebbnek látszott. A mondat azonban
épp az ellenkezőjét jelenti, hiszen
írója szerint épp a felzárkózás ellen-
tété, a *lemaradás* a reménytelen.

Miért követjük el meglehetősen
gyakran az ilyesfajta hibákat?

Majd hogy nem úgy kérdeztem,
miért vétünk efféle hibákat. A *hibát*
vét szintén helytelen. A két példa
azonos töről fakad.

Lehet bennünk valami, ami arra
ösztönöz, hogy a rossz, baljós

– mondjuk így: „negatív” – fogalmat
erőteljesebben hangsúlyozzuk.

A *hiba* főnévhez a „hibát okoz”,
„hibát követ el” jelentésű „vét” igét
kapcsoljuk. A „lemaradás” szót nyo-
matékosítjuk a „reménytelen” mel-
léknévvel.

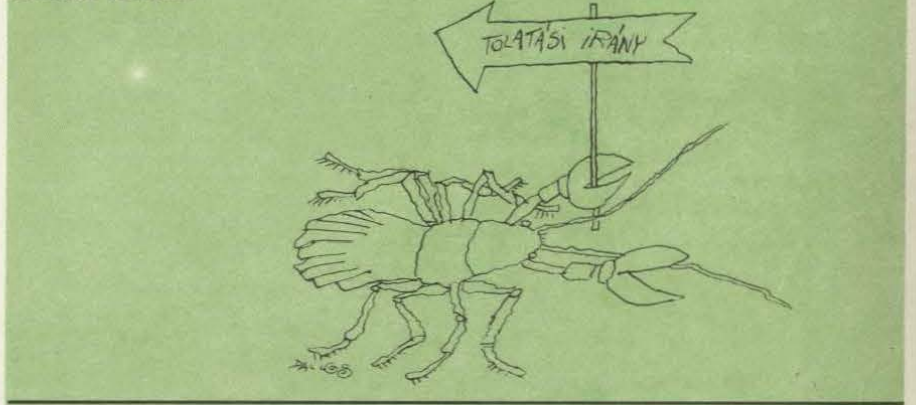
Jószándékú igyekezetünkben nem
vesszük észre az ellentmondást. El-
kerüli figyelmünket, hogy a tagadás
tagadása itt voltaképpen *állítás*.

„A hiányosságok elcsökevényese-
dése” – ha jó ütemben és lankadatla-
nul zajlik – végül is a tökéletességhez
vezet el. És mi van, ha a rák tolatni
kezd?

Akkor – úgy érzem – előrehaladása
már nem is reménytelen.

Gyárfás Endre

TOLAT A RÁK

Tartalom

Gyárfás Endre: Tolat a rák	2
Kovalovszky Miklós: Kiemelt a divat!	3
Szepes Gyula: Mit vethetnek a szemünkre?	4
Rozsly György: Mondatok takarékon	4
Tüskés Tibor: A vasút nyelve	5
Lőrincze Lajos: Bundatörténet	6
Holczér József: In memoriam	6
Rácz Endre: Idézetek versekben	7
Balázs Géza: APEH, VÁNYA és társai	8
Wank Katalin: Születni divat	9
Szathmári István: Magyar és finn szólások	9
Bozsik Gabriella: A közben írásáról	10
Holczér József: ál-Petőfi, kö-Krisztusok	10
Pásztor Emil: Helyesírási kétségek a sajtóban	10
Grétsy László: Szövetség anyanyelvünk védelmére	11
Deme László: Mit újságolok?	13
Szűts László: Nemzet, nemzetiség, anyanyelv	15
Heltainé Nagy Erzsébet: Társadalmi igény és tudományos válasz	15
Graf Rezső: É. Kiss Sándor: „Értsd is a szót...!”	16
P. E.: A legjobb helyesírók versenye	17
Nyelvünk játéka	18
Figyelmező	19
Postaláda	20

Kiemelt a divat!

Baltoni üdülőtulajdonosnak lenni: imponáló helyzet, sőt társadalmi rang. Egyikük mégis keserűen gúnyolódik önmagán, mint egy lapunkban olvastam. Az igénytelen helyet, ahol kis nyaralója áll, egyszer csak *kiemelt üdülővezetetté* minősítették. És min tapasztalta a minőségi változást, mitől lett a település *kiemelt övezet*? Elsősorban attól, hogy *kiemelt üdülőhelyi díjat* kell fizetniük. Mert más alig változott, sőt...

Közéleti-hivatalos nyelvünknek e divatozó szóhasználatával lépten-nyomon találkozunk. Nem olvashatunk úgy újságot, nem hallgathatunk rádióban és televízióban elhangzó nyilatkozatot, hogy minduntalan bele ne botlanánk valamibe, amit – jelentős vagy éppen rendkívüli voltát hangsúlyozandó – „kiemeltek”.

Azt még megértjük és elfogadjuk, hogy az arra érdemesültek *kiemelt nyugdíjat* kapnak, s hogy a súlyosan fogyatékos gyermek után *kiemelt*, vagyis az átlagosnál nagyobb összegű *családi pótlékot* adnak. Tömörsege miatt általános már a *kiemelt bérezés* és a *kiemelt fizetés* ígérete is. Mellettük azonban tucatszám találkozunk olyan kifejezésekkel, melyeket a nyelvi divat gépies követése, az önállótlan gondolkodás szült és terjesztett el: *kiemelt feladat, program, beruházás, támogatás, téma, terület*. Itt többnyire jobban megfelelne, természetesebb és pontosabb, odaillőbb jelző volna a *jelentős, fontos, elsőrendű, különleges, rendkívüli, kimagasló*. Akinek, aminek *kiemelt hely* jut valahol, valamely vonatkozásban, vagy ami *kiemelt helyen szerepel*, arról azt mondhatnánk inkább, hogy *előkelő helyet foglal el, különös jelentőséget, hangsúlyt kap*. Amikor pedig *kiemelt helyen foglalkoznak* valamely kérdéssel, e nem is egészen egyértelmű közlés azt jelenti, hogy *különös* vagy éppen *rendkívüli fontosságot* tulajdonítanak neki. A *kiemelt sportoló* nyilván *élsportoló*, a *kiemelt tehetség* *különlegesen* az, a *kiemelt fontosságú* ügy *rendkívül, hangsúlyozottan fontos*.

A gépies, divatozó szóhasználat gyakran hoz létre és állandósít zavaró, logikátlan, visszás szókapcsolatokat. Ezt példázza – némi halmozással –, mikor a *kiemelt kutatási irányra* *kiemelt figyelmet* fordítanak, *kiemelt gondossággal* tanulmányozzák, *kiemelt hangsúllyal* foglalkoznak vele.

A *kiemelt bűnesetek* arányáról nyilatkozó „illetékes” a *súlyosabb* esetekre akart utalni. A *kiemelt prioritás*, azaz elsőbbség, olyanféle furcsaság, mint a „legfelsőbb” kötelesség. A *kiemelt helyárú* mozi megnevezés pedig a hivatalos divatszargonnal leplezi a jegyek „különleges” drágaságát.

Minden divatnak vannak további kinövései. A *kiemelt* melléknevet háttározóraggal is sűrűn használják nyomósításra: *kiemelten ajánlanak* egy árucikket, *kiemelten támogatnak* és *díjaznak* valamely ötletet. De legtöbbször *kiemelten foglalkoznak* jogi kérdésekkel, *kiemelten kezelik* a környezetvédelem ügyét, amely *kiemelten szerepel* a sajtóban. A divat megfontolatlan követése itt is eredményez furcsaságokat; mikor például *kiemelten* – azaz *súlyosan, alaposan – elmarasztalnak* valakit. A nagy szlovák költőnek, Hviezdoslavnak emléket állítottak Balatonfüreden, a méltató cikk megjegyezte, hogy „a magyarokhoz őszinte barátság fűzte, de *kiemelten* a Balatonhoz semmi”. Az észrevétel így lett volna természetes: „...de a Balatonhoz *éppenséggel* v. *egyáltalán semmi*”.

Akinek ép vagy kényes a nyelvérzéke – ha a divat uszályába kerül is –, azzal igyekszik helyesbíteni vagy semlegesíteni „kiemelő” szóhasználatát, hogy szinonimával segíti a pontosabb értelmezést: „*Kiemelt*, majd-hogynem *ünnepi hagyomány*”-ról szólt például egy néprajzi album méltatása.

Mások a *kiemelt* szó idézőjelbe tételével utalnak használatának sablonszerűségére: „Túlontúl *kiemelten* pontosabban szólva *következetesen*, azaz minden alkalommal szó esik a Rádiókabaré műsoráról” – olvastuk egy kritikában.

E szóhasználati divat fölívelése az utóbbi másfél évtizedre esik: az 1972-ben megjelent Magyar értelmező kéziszótár még nem jelzi nyomát a *kiemelt* ilyen szerepének. De a divat gyors változását mutatja, hogy a közérdekű kérdések egyre inkább *kitüntetett* és *megkülönböztetett helyet* kapnak a tárgyalásokon, s az illetékesek *kitüntetett (!?)* és *megkülönböztetett figyelemmel* foglalkoznak velük. És ez már a nyelv divattörténetének legújabb fejezetébe tartozik.

Kovalovszky Miklós

Éber szemmel, füllel
Krém for men?

Vagy: Cream férfiaknak? – kérdezi:

Megyeri Klára
Békéscsaba

Megyeri Klára kérdései is sugallják, hogy természetesen csak így helyes, így jó: *cream for men*, illetőleg: *krém férfiaknak*.

T. Urbán Ilona

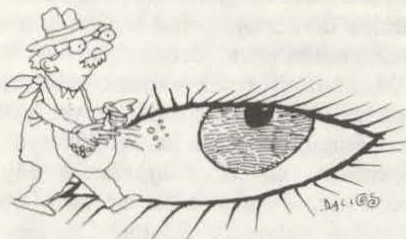

Mit vethetnek a szemünkre?

Nézem a Kék fényt a televízióban. Egy közgazdász ifjúsági vezető így nyilatkozik: „és azt is a *fejünkre vetik*, hogy...”. Furcsa keveredése a *fej és vet* szónak! Pedig akár az egyiket, akár a másikat szerencsésebben párosíthatta volna. Mondhatta volna, hogy *fejünkhöz vágják*, vagy *fejünkre olvassák*, de azt is, hogy *szemünkre vetik*.

A rádióban egy tanácselnök: „Nem lehet minden hibát ránk *datálni*”. Ugye milyen előkelően hangzik? Sokkal póriasabb lett volna, ha a tanácselnök így beszél: „Nem lehet minden hibát ránk *kenni*”.

Olvasom az egyik napilapban: „Saját köolajtermelés azonban *töretlenül* csökken; 1986-ban 10,1 millió tonna volt a felhozatal, az idén, 1988-ban, csak 8,8 millió”. A *töretlenül* kifejezés pozitív értelemben használatos. Az Értelmező szótár ezt a következő példával világítja meg: *töretlenül* halad előre pályáján.

Dallos-szótár SZEMÜNKRÉ VETIK

Rádióban, televízióban többnyire kapásból kell nyilatkozni, de a napilapokban sem áll rendelkezésre sok idő a válogatáshoz. Műfordítás ese-

tén viszont mindenképpen kell időt szentelni a választékos és egyúttal nyelvileg is helyes megoldásnak. Meghökken az olvasót az efféle gondatlan „műfordítás”: „Ó, műzsám... csak néked köszönöm, hogy a nép *ujjal mutogat* rám, valamerré lát”. Ujjal mutogatni valakire csak gúnyolódva lehet, nem pedig tisztelttel.

Két neves költő életművét méltatja a hírlapíró. Ilyen „keresetlen” szavakkal áradozik róluk: „Gyerekjáték volt aztán felismerni, mennyire *egy húron pendülnek* mindketten, hogyha az időről van szó. A múltat jelenvalóvá képesek élni”. Nem hinném, hogy bárki is örülne az efféle méltatásnak, hiszen – itt ismét az értelmző szótárra hivatkozom – az *egy húron pendül* csak rosszálló jelentésben járatos: „éppoly hitvány, mint amaz; cinkosa neki”.

Szepesy Gyula

A szóismétlés elkerülése végett mód van rá, hogy az ismétlődő szót csak egyszer írjuk ki. Érdemes helyesírási szabályzatunk idevágó példáit felidézni, mivel a kötőjelek kitételével kapcsolatos tévesztés meglehetősen gyakori.

Azonos utótagú összetett szavak esetében elég az utolsó összetett szót teljes alakjában kiírni: *gép- és gyorsíró; bel- és külkereskedelem; nyelv- és irodalomtudomány; az öt- vagy ennél többjegyű számok írása*. (A *vasár- és ünnepnapon* régebbi hivatalos nyelvi kifejezés ma már eltűnőben van; új Helyesírási kézikönyvünk már nem is tünteti fel.)

Az azonos előtagú összetett szavak is alkalmat adnak a takarékos írásmódra: *bortermelő és -értékesítő szövetkezet; gépgyártó, -szerelő és -javító üzem*.

Ezek után nézzünk néhány, a takarékos írásmód ürügyén keletkezett furcsaságot. Belvárosi sétám során láttam ezt a feliratot: *Csengő a lift- és házfelügyelőhöz*. – Itt bizony jobb lett volna nem takarékoskodni a betűkkel, és inkább így írni: *Csengő a liftkezelőhöz és a házfelügyelőhöz*.

Egy műhelyben láttam ezt a figyel-

meztetést a falon: *Ügyeljünk a saját és mások testi épségére!* – Olvasáskor a kellemetlen zökkenőt az okozza, hogy a ki nem írt és a kiírt rész eltér egymástól (*épségünkre – épségére*). Ezt a feliratot könnyen ki lehetne ja-

vitani: *Ügyeljünk a magunk és mások testi épségére!*

Egyik tudománynépszerűsítő folyóiratunk így írt: „Az esővel minden évben 12 tonna kadmium, 400 tonna ólom és 1600 tonna cink kerül az ország *talajára és -ba*.” – Kétségtől itt is nagy kár volt a betűkkel takarékoskodni. Ez a forma ugyanis óhatatlanul tréfás színezetet ad a mondanivalónak, s ez egy komoly folyóiratnál nem lehet cél. Viszont figyeljük csak meg, hogy hasonló fordulat egy ironikus-szatirikus könyvben mennyire a helyén van: „A férfiak hiába hordtak kardot, gyakran törbe csalták őket. Sűrű, nehéz vér buzgott a könnyű *szívekben és -ből*.” (A könyv Lucrezia Borgia koráról szól.) – Eredeti példamondatunk tehát jobban sikerült volna így: az ország *talajára és talajába*; vagy pedig – a szóismétlést kerülendő –: az ország *földjére* (esetleg *földfelületére*) és *talajába*.

Mit mutatnak a rossz példák? Azt, hogy a jó hangzás rovására semmiképpen sem szabad hanggal és betűvel (*hang- és betűvel?*) takarékoskodni, hiszen a cél éppen a jó hangzás elősegítése.

Rozsly György

A vasút nyelve

A nyelvtudomány, a stilisztika jól ismeri a rétegnyelv, a szakmai szókincs fogalmát. Így beszélhetünk a közlekedés, s ezen belül a vasút nyelvről. Az értelmező szótárak egy-egy címszónál külön utalnak arra a jelentésváltozatra, amellyel a fogalom a vasút nyelvében él. Például a *Magyar értelmező kéziszótár*-ban a *bakter* szónál azt olvassuk, hogy egyik jelentése: 'vasúti pályáőr' (Radnóti ismert versében: „az bakterház s a bakter előtte áll s üzen, – piros zászló kezében, kórötte sok gyerek...”); *durrantyú*: 'a sínre helyezhető, érintésre robbanó s ezzel a mozdonyvezetőt veszélyre figyelmeztető szerkezet'; *kávédaráló*: 'régimódi kis gőzmozdony'. Ezeknek a szavaknak egy része (pl. a *durrantyú*) a szorosabban vett szakmai nyelv (pl. a vasúti szakkönyvek, az oktatást szolgáló vasúti tankönyvek, a menetrendkönyvek) alkotóeleme, a másik része (főképpen az átvitt értelemben használt szavak, pl. *kávédaráló*, *palacsintasütő*) a népnyelvbe is átkerült kifejezés.

A vasút – pontosabban a vasutaság – nyelvének azonban van egy harmadik rétege is, az a bizalmas használatú, többnyire humoros árnyalatú nyelvi anyag, amely még nem szívódott föl a köznyelvbe, és nem került be a különféle szótárakba sem.

Családomban három nemzedék szolgálta a vasutat. Nagyapám mozdonyvezető volt, s a monarchia területén Prágától az Adriáig vitte a vonatot. Apám vasúti altisztként kezdte pályáját, s csaknem negyven évi szolgálat után ment nyugdíjba. A családban még egy vasutas akadt: bátyám ugyancsak végig a vasútnál dolgozott. Mindezt azért emlitem, hogy jelezzem: a vasút nyelve számomra

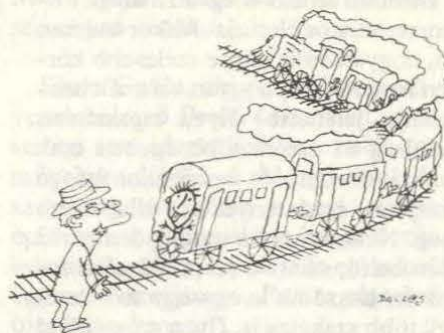
mindennapi nyelvi gyakorlat, az élőbeszéd nyelve volt, s később is érzékeny és fogékonnyá tett azok iránt a kifejezések iránt, amelyeket csupán vasutasok szájából hallottam.

Ismétlem, a vasút nyelvének csupán arról a rétegeről akarok szólni, amelynek nyomát az értelmező szótárakban nem találtam.

A főnevek közül a *bakter*, *csonkavágány*, *durrantyú*, *hajtány*, *kávédaráló*, *lóré*, *palacsintasütő* benne van az értelmező szótárban. De ezek hiányoznak: *bicska* = 'karos főjelző, amelyet az állomásról – a forgalmi irodából vagy a toronyból – emberi erővel kezelnek'; lehet a továbbhaladást engedélyező (*áll a bicska*), vagy a továbbhaladást tiltó (*nem áll a bicska*) állásban. Szemléletes, analógiás kifejezés. Más: *bika* = 'ütközőbak, olyan vágány (csonkavágány, vakvágány) végén, amely nem folytatódik tovább'.

A vasút nyelvében néhány magyar és idegen eredetű személynév köznévvé vált. Például: *Gumi Dani*. Egy időben így hívták a MÁV háztólházig áruszállítást végző (gumikerekű) teherautóit. *Piroska* = 'cseh gyártmányú, négytengelyes, viszonylag könnyű súlyú motorvonat'; a kocsi színe valóban piros. *Nurmi* = 'magyar gyártmányú, 424 sorozatú gőzmozdony'; egy időben a legerősebb és leggyorsabb hazai mozdonynak számított. Nevét a finn „csodafutóról” kapta. *Szergej* = 'M 62 sorozatú, szovjet gyártmányú Diesel-mozdony'. (Az orosz nyelvben gyakori keresztnév a Szergej.) *Truman* = '411 sorozatú, amerikai gyártmányú gőzmozdony'; a második világháború után, Truman elnöksége idején ócskavasként vásároltuk, mert az amerikaiak nem akarták visszaszállítani az Óceánon túlra.

A vasút nyelvében elég sok az idegen eredetű, más nyelvekből – gyakran torzított formában – átvett szó. Ilyen az ismertebbek közül a *krampácsol*, *masimisza*, *paklikocsi*, *resti*, *rovancsol*. Hallottam még ezek sorába illő néhányat, amelyről nem tud a szótár. Például: *delta* = 'az a vágányrendszer, ahol a három irányból érkező vonatok két irányban fordulhat-

NURMI

nak el'. (A sínrendszer alaprajza a görög ábécé nagy delta betűjéhez hasonlít.) *Hálé* = 'lábakon álló, a sínek fölé emelkedő, fedett csarnok' (hajdan ilyen volt a Déli-pályaudvaron és Nagykanizsán). *Pánvádlí* = 'emberi erővel (kézzel, lábbal) hajtott, négykerekű, alacsony, könnyű súlyú jármű'; többnyire pályaeépítésnél, anyagszállítására használják. *Pilóta* = . Ha a mozdony-, illetve vonatvezető először jár egy vonalon, akkor a helyi viszonyokat jól ismerő kísérőt, *pilótát* rendelnek mellé. *Strech* = 'pályatest'. *Sztudenka* = 'cseh gyártmányú, kéttengelyes, könnyű motorvonat'. Csehszlovákiában az elővárosi forgalomban, főképpen diákvonatként használják. Nálunk más szerepet tölt be, de a kocsiakkal együtt a neve is átkerült a magyar vasút nyelvébe. *Vesztibül* = 'zárt előcsarnok'; a nagyobb vasútállomásoknak az a része, ahol a pénztárak is megtalálhatók.

Végül álljon itt néhány humoros „történet”, szólás, nyelvi fordulat, amelyet vasutasoktól hallottam; többnyire az utasok, a civilek rovására.

Párbeszéd az utas és a forgalmista között:

- Mikor megy a következő vonat Pest felé?
- Tízennyolc óra harminckor.
- Köszönöm.
- De arra ne tessék fölszállni...
- Miért?
- Mert itt nem áll meg.

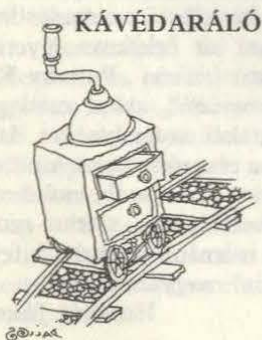
Más: Az utas a vonatok késése miatt méltatlankodik, és a kalauzhoz fordul:

- Mire való a menetrend, ha ennyit késnek a vonatok?
- Arra, kérem, hogy legyen mihez viszonyítani a késést.

Más: Az állomás közelében lakó emberek sokat panaszkodnak a zajos tolatás miatt. A vasutas válasza:

- A vasút úgy szép, ha zörög.

Tüskés Tibor

Minden szónak megvan a maga története, sajátos életútja. Mikor bukkan fel, hogyan válik egyre szélesebb körben ismeretessé, hogyan változik hangalakja, jelentése? Ilyen tapasztalat, tanulság az esetek többségében csak több évtizedet, sőt évszázadot átfogó vizsgálat eredményeként állapítható meg. Néha azonban meglepően rövid időn belül, szinte a szemünk előtt folyik le, játszódik le egy-egy szó életének több szakasza is. Ilyen szó például a *bunda*, amelyről 3–4 évtizeddel ezelőtt csak azt tudtuk, hogy állati szőrzet, prémből készült meleg téli felsőruha; manapság pedig – nos, ezt talán nem is kell magyaráznom: a magyar emberek többsége, még a sport vagy a labdarúgás iránt kevésbé érdeklődő is elsősorban az eladott mérkőzésekre gondol.

Az Egyetemi Lapok egyik cikkének például ezt a „tréfás” címet adta a cikkíró: „Vizsgák bundában!” Tréfás a cím, mert – mint a cikkből kiderül – nem arról van benne szó, amire az olvasó gondol, hanem valódi bundáról, ruhadarabról, amelyre a fűtetlen termekben szükség van.

Nézegetem szótárainkat, mikor jegyezték fel, mikor „anyakönyvezték” a *bunda* szó mai, legtöbbször emlegetett jelentését.

Hétkötetes, igazán gazdag Értelmező szótárunk, amelynek első kötete 1959-ben, tehát jó három évtizeddel ezelőtt jelent meg, nem tud róla. A kétkötetes kéziszótár 1972-ben már említi. Érdekes azonban megnézni, megfigyelni a szó formáját, értelmezését, minősítését. Nem a *bundá-t*, hanem a *bundázás-t* ismeri szótárunk, mégpedig „bizalmas” stílusárnyalatú, *sportnyelvi* szóként. És – ami még inkább meglepő, a jelentés megadása helyett kérdőjelet találunk a szó után, ami azt mutatja, hogy a szerkesztőség bizonytalan volt, mit is jelent pontosan a szó. A *bundázik* címszóból viszont megtudjuk, hogy ez a sportnyelvi szó azt jelenti, hogy egy labdarúgó csapat a másik csapattal titokban előre *megegyezik* az eredményben. Eladásról, lefizetésről itt még szó sincs.

De menjünk tovább. Honnan is ered, mitől, miért *bunda* a *bunda*?

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárában – amelynek első kötete két évtizeddel ezelőtt jelent meg – hiába olvassuk el a *bunda* szó etimológiáját, nem találunk benne kérdésünkre feleletet. Még utalást sem arra, hogy a szótár más helyén esetleg több szerencsével járnánk. De – aki keres, az

Bunda-történet

talál. Jelen esetben a *sundám-bundám* szócikkben találjuk meg a nagy valószínűséggel helytálló magyarázatot.

A *sundám-bundám* szót, kifejezést már a 18. században feljegyezték, élt ilyen tréfás, latinositott formában is: *per sundám-bundám*. Jelentése: alattomban, suttyomban, nem egyenes úton. A *sundám-bundám* második tagjának nincs köze a szörmekabát jelentésű *bunda* szóhoz. Alakulását szótárunk úgy magyarázza, hogy a ’csúnya’ jelentésű *sunda* szóból alakult egy ikerszó, a *sunda-bunda*, úgy, mint a *csigá-ból* a *csigabiga*. Ennek határozóragos formája: *sundán-bundán* azt jelentette: csúnyán, nem tisztességesen. A *sundám-bundám* forma kialakulását az előbb idézett latin *per sundám-bundám* is támogathatta. Hogy aztán a

második tagból önállósodott *bunda* mai sportnyelvi vagy inkább manapság már szinte köznyelvi jelentését felvette; abban alighanem közrejátszott a rokon jelentésű *suba* is, mégpedig azzal, hogy amit titokban, mások előtt eltitkolva és sokszor nem is tisztességesen csinálunk, úgy is szoktuk mondani: *suba alatt*. Tehát: *suba alatt* vagy *bunda alatt*, (sőt *fű alatt*) történik valami: úgy csinálják, hogy más ne lássa, ne vegye észre.

Érdekes, hogy a *guba*, ez a durva posztóból készült felsőkabát nem szerepel szólásunkban. Talán mert szegényesebb, nem veheti fel a versenyt a *subával*. A szólás szerint is: *suba subához*, *guba gubához*. Napjainkban a még előkelőbb *bundához* már közelebb került a *guba*, mindkét szavunk újabb jelentésváltozása révén.

Még megérhetjük, hogy az előbb idézett szólás így időszerűsödik: *Suba subával*, *bunda – gubával*.

Lőrincze Lajos

IN MEMORIAM

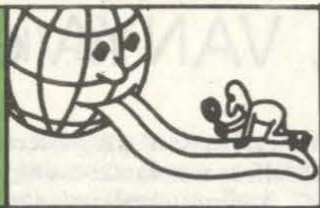
Könyvek első oldalain gyakori a dedikálás: Szüleimnek. Vagy: valamely konkrét személynek (elő- és utónév, ez utóbbi végén *-nak*, *-nek*). Néha így módosul az ajánlás: „Pais Dezső emlékének”; „Benedek Marcell, Czibor János és Vitányi János emlékének”. Ez az „emlékének” esetenként – talán mert ünnepélyesebb, talán külföldieknek szóló figyelemfölvívásul – LATINUL íródik. S nem is csupán szerzői dedikálás. Örkény István eleve egyik egypercesének címéül írja föl: „*In memoriam* dr. K. H. G.”. Weöres Sándor verscímül használja: „*In memoriam* Devecseri Gábor”. De már táncfilm megnevezésébe is bekerült nemrég: *In memoriam* Pilinszky János.

Számos olyan LATIN kapcsolat él nyelvhasználatunkban, amelyet nemcsak megtürtünk, de olykor szükségünk is van rá – stíluskeltésül, vagy épp veretes, klasszikus volta miatt. Csakhogy a latin grammatikának bizonyos SORRENDI kötelezősége minket is köt! A sokat kifogásolt „per pillanat” latin–magyar ötvözete még mindig helyes egy szempontból: elől van az előjáró, s ezt követi a „tárgyest”; az lenne igazán a baj, ha „pillanat per”-re cserélnénk szórendjét. Nos, hasonló kötöttsége van a *valaki emlékére* vagy *emlékének*, megjelölésére szolgáló klasszikus szerkezetnek. A fenti három példa már mutatta is:

a legelejére az „in” előjáró kerül, jelentése: ’ra-, re-’. Utána található a „memoriam” akkuzatívusz (= tárgyest). És csakis ezután jöhet a genitívusz, vagyis a birtokos esetben álló személynév. Ez utóbbi – bevett szokás szerint – magyar nevek esetében nem feltétlenül kap ragot. Mindhárom fenti példán ezt a sorrendet és ezt a hagyományt követték.

Az Élet és Tudomány 1988/48. számában ismertetést olvastam a Szépművészeti Múzeum kiállításáról, melynek ez a címe: „Pulszky Károly *in memoriam*”. Furcsa ötvözés ez! Pontosabban: magyar sorrend szerinti gondolkodásra utal. Hiszen az „in memoriam” valóban = emlékére! Csakhogy latinul – mert néha ez a nyelv is élt a miénkhez hasonló birtokos sorrenddel – igazából ez így lenne: *in PULSZKY KÁROLY memoriam!* És ekkor már egyszerűbb lenne mégis magyarul: „Pulszky Károly emlékére”! Persze, kivédhető a címadás latinítása. Ehhez az ötletem: egyetlen *vessző*. Ha azt írnám: „Pulszky Károly, *in memoriam*”, akkor esetleg a most is ragtalan személynevet datívusznak, azaz részesesetnek tekinthetném: ’Pulszky Károlynak, emlékezettül’ jelentéssel. Szívem szerint azonban már így is írnám – érthető, kifejező, emléklallító magyarsággal!

Holczer József

Idézetek versekben

Lapunk előző számában (1989. 2. sz. 4–5. o.) szó esett a prózai szövegekbe rejtett idézetekről. Ilyen idézetek – amelyeknél nincsen feltüntetve az idézés forrása, sőt gyakran az idézőjel sem – versekben is előfordulnak. A latin költészetben – szinte udvariasságnak számító – szokás volt akár sorokat is átvenni más poetáktól.

Efféle idézéssel természetesen magyar versekben is találkozni. Az egyik leggyakrabban idézett forrás a Halotti Beszéd, főleg annak első mondata: *Látjátok, feleim...* Megjelenik ez a sor Ady Endrének látomásszerű versében: „*Látjátok, feleim, ti búsak, | Vigadók, harcosok, levertek? | Egy tréfás kéz fölírta az égbe: | »Emberpajtások, erre gyertek!»* (A nagy Kéz törvénye.) Több költőnk is írt verset Halotti beszéd címmel, idézve a kezdő mondatot. Talán a legismertebb a Kosztolányi: „*Látjátok, feleim, egyszerűen meghalt | és itt hagyott minket magunkra. Megcsalt.*” Juhász Gyulának egyik ilyen című versében már teljesebb a bevezető – nem szó szerinti – idézett: „*Látjátok, feleim, hogy mik vagyunk, | A honi föld sarává lesz agyunk...*”

A legmegrázóbb Halotti beszédet, Márai Sándor versét ennél is teljesebb idézetek fogják keretbe így kezdődően: „*Látjátok, feleim, szem' tekkel, mik vagyunk. | Por és hamu vagyunk*”. S a vers végén a szomorú bizonyosságot összegző újabb idézet az *íme (= isa)* szóval megtoldva rezonál a kezdő sorokra: „*Látjátok, feleim szem' tekkel, mik vagyunk? | Ime, por és hamu vagyunk.*”

A szívszorogató költeményben más idézetek is rádöbbenek forrásaikra. Kosztolányi tíz legszebbnek mondott szava közül visszacseng a *gyöngy* és a *szív*, a *pillangó* társaságában. S a lélek mélyéről visszhangzanak Tompa Mihálynak a gólyához intézett keserű sorai:

Még azt hiszed, élsz?... Valahol?... És ha máshol nem is,

Testvéreid szívében élsz?... Nem, rossz álom ez is.

Még hallod a hörgő panaszt: „*Testvért testvér elad...*”

Egy hang aléltan közbeszól: „*Ne szóljon ajakad...*”

Egy másik nyög: „*Nehogy, ki távol sír e nemzetem...*”

Még egy hörög: „*Megutálni is kénytelen legyem.*”

Még megrendítőbb a Szózat végig sem mondott sorainak kétségbeesett megtagadása: „*Még felkiáltasz: »Nem lehet, hogy oly szent akarat... | De már tudod! Igen, lehet...»* Majd később: „*Az nem lehet, hogy annyi szív...»* Maradj nyugodt. Lehet.”

A Szózat, mióta Arany János leírta: „*Hallottad a szót: »rendületlenül –«*”, máig is sok költői idézet forrása lett, nemcsak Márai versében. Már magánál Aranyánál is előjön:

*Az nem lehet, hogy milliók fohásza
Örökké visszamálljon rólad, ég!
És annyi vér – a szabadság kovásza –
Posvány maradjon, hol előnteték.*

(Magányban)

Hogy olykor mennyire nem szó szerinti az ilyen idézetek, mutatja a szavak érdekes összevonása iménti példánkban: „*Az nem lehet, hogy annyi szív | Hiába onta vért*” → „*annyi vér*”.

A teljesség igénye nélkül álljon itt még két Babits-vers, amelyekben a Szózat sorai rejtőznek. Át meg átszövik például A könnytelenek könnyei című versét, mint néhány kiragadott példánk is mutatni fogja: „*Szálljatok szét, gyötrő szavak! |...| s zokogva, hajh, hogy annyi szív | hiába onta vért, | a könnytelenek könnyei | legyetek a honért!*” |...| s gyűlölet pokla lett a hely, | *hol élni, halni kell*” |...| „*egy örült nemzet eleven | megnyílt sírjában áll. | S a sírt népek veszik körül*”; stb.

Másik Babits-idézetünk (tulajdonképpen függő idézet) az Ezerkilencszáznegyven című versből való:

Mi minden voltál már nekem, édes hazám!
De most érzem csak, hogy mi voltál igazán.

Most érzem, csak hogy nincs hely számomra kívül...

Illyés Gyula, aki prózájába is szívesen beleszó Petőfi-idézeteket, verseiben sem idegenkedik az efféle reminiscenciáktól. A *Mozgó világ* 6. szakaszát, amelyben a régi puszta épületeinek végromlását írja le derűs iróniával, ekképpen zárja le egyetlen, egysoros strófában: „*Pusztá végtelen újra hát a pusztá*”.

Az idézés sajátos módjával él Arany János, aki Ilosvai Toldijának nemcsak a történetét, hanem egy-egy sorát is átveszi. Ezeket az archaikus nyelvezetű betéteket féldézőjellel különíti el; pl.: *Elhűlnétek, látva rettenetes pajzsát, | És, kit a csizmáján viselt, sarkantyuját*; Fölkelvén pedig jó Toldi György asztala: | *Vitéz ő szolgál ruda hánynak vala*; *Aláfüggesztette fejét nagy bánatban, | Mert egy pénze is nincs üres tarsolyában*. Ilosvaitól vett mottók vezetik be a Toldi énekeit, s arra is akad példa, hogy az ilyen mottónak szavai csengenek vissza Aranyéknak saját soraihoz. Az V. ének mottóját („*Az éren és nádton Miklós bujdosik vala*”) mintegy megelőlegezi a IV. ének következő sora: „*Bujdosik az éren, bujdosik a nádton*”. – A Toldi estéjének V. éneke pedig négy teljes sort vesz át Ilosvaitól: „*Király, ha nem nézném vitézi voltomat, | Majd fejedhez verném hét tollu botomat, | Másszor megfeddenéd apró kölykeidet, | Hogy meg ne csúfolnák vitéz vén fejemet.*”

A költői evokációnak, más költőtárs szelleme megidézésének szintén kedvelt eszköze a sokszor töredékes, olykor csupán egy-egy szóra kiterjedő idézet. Így jár el Ady Vitéz Mihály ébresztése című versében, hol kitéve, hol elhagyva az idézőjelet. Néhány példa a költeményből: „*Szavak, »szárnyatok bársonyára« | »Szedegetek violaszagot«*, | *Midőn felröpködtök őt dicsérni*; || „*S elhagyhatták remények, Lillák, | E bús legény tréfált és szeretett...*”; || „*S ha bágyadás nem ült szívünkre, | Kiszállnak a finom, friss kelleme | Vitéz Mihály gyepedző sírjából*”; || „*Im, itt a kor, melyben fölötte is | »Egy hív magyarnak lantja« kacag, zokog*”. (Az eddigiekre – és az evokáció más példáira – nézve vö. Tompa József: A művészi archaizálás és a régi magyar nyelv. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.)

Rácz Endre

APEH, VÁNYA és társai

Korunk valóságos „reformkor”: a tömegtájékoztatóban és a politikai életben sokszor hallani a *reform* szót. Ezzel együtt jár egy valóságos „szóforradalom”, *reformretorika*: szavak és jelentések kopnak, újak születnek, szókincsünk évről évre jelentősen alakul.

1987 az adóvita éve, 1988-tól pedig bevezetett az adóreform. Eleinte az egyik adónem a *hozzáadott értékadó* néven szerepelt, később *általános forgalmi adó*-ként (*ÁFA*) vonult be a köztudatba. A *személyi jövedelemadó*-t a mindennapi nyelvhasználatban sokan használják rövidített, mozaikszavas formájában: *SZJA*. Ugyancsak új mozaikszó e két adónemmel foglalkozó hivatal, az *APEH* (Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal) neve. Kévs olyan pénzügyi szakszó aratott a köznyelvben akkora (nyelvi) népszerűséget, mint a *felbruttósítás*. Viccek tucatja született meg a segítségével. S máris itt egy sokat vitatott új adófajta: *vállalkozási nyereségadó*. Rövidített formája: *VÁNYA*.

A kibontakozási program megszületésével ugyancsak formálódott a gazdasági-politikai terminológia. Sokszor hallani alakuló *közös vállalatokról*, a *szanálószevezet* tevékenységének élénküléséről. Ezzel is kapcsolatos az 1989-től bevezetett *munkanélküliség*, amelyet egy-két éve még *átképzési segély*-nek neveztek.

1987 egyik legdivatosabb szava a *csúcs* lehetett. Szovjet-amerikai „csúcs”, azaz *csúcstalálkozó*, gazdasági „csúcsra” való törekvés a *csúcstechnológia* – a *high tech* – segítségével. A közélet divatszava itthon – és néhol külföldön is – az orosz eredetű *glasznozty* (nyilvánosság) és *peresztrojka* (átépítés). Ez utóbbinak gyermeki-népetimológiás továbbfejlődése: *perrectorta*. Érdekes módon a szovjet közéletben gyakran hangoztatott harmadik szó, az *iszkarényije* (gyorsítás) nálunk egyáltalán nem honosodott meg.

Fejlődött a gazdasági-pénzügyi élet szókészlete is. A már régebben visszatért *kötvény*-eknek kialakult vásárlóhelye a *kötvénypiac*. Gyakori beszédtema lett a *kamat*, a *kamatlábemelés* – párhuzamosan a takarékosági „kedv” csökkenésével, az inflációval. Főlelevenedett egy régi pénzügyi forma, a *kincstárjegy*, megjelent a *letéti jegy*.

1988 elején többször lehetett hallani

a megállapítást: „A pártértekezlet előtt felfokozott várakozás figyelhető meg”. A pártértekezlet után mindenestre egy sor tabutéma szabadult föl, újabb jelenségek előtt nyitak meg a kapuk. Több *tüntetés*-re, *sztrájk*-ra került sor. Alakulóban van a *sztrájk-törvény*, s vitái során még az értelmező szótárt is segítségül hívták: nem kellene-e magyarul *munkabeszüntetés*-nek nevezni? Az állásfoglalás szerint nem, mert a *sztrájk* szélesebb körű fogalom. Régi fogalmak születtek újjá. Hosszú idő után újra van *államminiszter* a kormányban. Egyre több szó esik a *többpártrendszer* újbóli engedélyezéséről. 1988 végén már több régi párt be is jelentette működési igényét.

1988 az alternatív szervezetek színrelépésének időszaka is. Az 1987-ben alakult *Magyar Demokrata Fórum* után sorra jelentek meg az egyéb *alternatív mozgalmak*. Pl. *FIDESZ* (Fiatal Demokraták Szövetsége), *SZDSZ* (Szabad Demokraták Szövetsége). Újjáalakult a cserkészszervezet *Magyar Cserkész Szövetség* néven. Létrejött a *MISZOT* (a Magyar Ifjúsági Szövetségek Országos Tanácsa). Vannak már *alternatív szakszervezeti mozgalmak* is.

Egyre több helyen fogalmazódik meg a *demokratikus szocializmus* igénye. Egyesek szerint ez „fából vaskarika”, mások éppen a *diktatórikus szocializmus* gyakorlatával kívánják szembeállítani. Folyik a *jogállamiság* megteremtésének (mások szerint *tökéletesítésének*) folyamata. Ennek keretében gyakran hangoztatott szavak, kifejezések még: *platform*, *pluralizmus*, a *politikai intézményrendszer átalakítása*, *új alkotmány*, *egyesülési és gyülekezési jog*, *alternatív katonai szolgálat*. A politikai-gazdasági érdekcsoportok harcát újabban egyre inkább nevezik *lobbyszás*-nak.

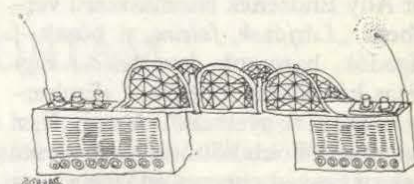
Sokat próbált kereskedelmünk 1987 őszén új jelenséggel találkozott. Ez volt az *elővásárlás*. A jelentős ár-emelkedést *előrehozott vásárlás* előzte meg.

A tömegtájékoztatósnak az utóbbi években volt néhány újdonsága. 1987 májusában a rádió harmadik – addig névtelen – műsorát elnevezték *Barátok rádió*-nak. Megjelent a *rádióhíd* műfaja: november 7-én élő rádiós kapcsolat létesült Moszkva és Budapest között. Nyilvánvalóan a Moszk-

va-Washington közötti *tévéhíd* mintájára keletkezett ez a műsorforma és elnevezés.

A *videoklip*-ek terjedésével létrejött ezek rokonsága is. A televízió híradójában *hírklip*-nek nevezik a hírórszeállítást, a rádiósok szakmai nyelvben pedig megjelent az *audio-klip* (gondolom, „vágott” műsorreszletet jelent, tehát *montázs*-t).

A kulturális életben ugyancsak voltak és vannak divatjelenségek. 1987 leginkább a *lakodalmas rock* éve volt: kazettákon, lemezeken terjedt az új „kultúra”, szinte minden áruházban csak ezt lehetett hallani. Min-

Dallos-szótár
RÁDIÓHÍD

den eddigénél jobban terjedt az *aluljáró-irodalom*. Ez jelenti egyrészt az aluljárókban, mozgóárusok által kínált valamennyi könyvet, szűkebb és elitelő értelemben a bővít. 1988 „sikerkönyvei” *Erdély*-lyel kapcsolatosak: a könyvesboltokban már külön polcokon tartják őket. 1987-ben született meg a folytatásos tévéregény (*teleregény*) műfaja, a Szomszédok. Más regényműfaj is keletkezett. Temesi Ferenc Por című *szótárregény*-e páratlan a magyar irodalomban – a köteteket hamar elkapkodták.

1988 volt a *világútlevél* bemutatkozásának esztendeje. *Bécs* újra a legkedveltebb magyar úticéllá vált. A hétköznapi beszélgetésekben sokszor volt szó az *olimpiá*-ról és a *dopping*-ről, a *futballbotrány*-ról, a *bundá*-ról.

Lám, így néz ki szavakban, kifejezésekben két esztendő története. Biztos, hogy nem került most minden terítékre, de a főbb vonalakat talán jól szemlélteti ez a példatár.

Balázs Géza

Születni divat

Évek óta siránkoznak a demográfusok, a szociológusok, de még az írók és más lelkes hazafiak is: ijesztően csökken hazánkban a születések száma.

Nem értem! Hová tették a szemüket, a fülüket, sőt a saját nyelvüket?! Hiszen – éppen ellenkezőleg – félelmetesen elszaporodtak nálunk a születések. Miben áll ez a hihetetlen elentmondás?

Abban, hogy a születések többsége nem a demográfiai statisztikát gazdagítja!

Akkor hát valami mást?

Igen. A szókincset. De nem, igazából azt sem...

Hogyan is volt?

A szépirok okozták a *születéseket*, persze írói szakmájuk keretében és számára. Aztán a szó, a *születés* – mint a hidrodinamika törvénye szerint a víz – szivárogni kezdett más rétegek felé, mígnem elérte a „tömegtájékoztató” nevű réteget (újságot, rádiót, televíziót). Itt, más közegekkel egyesülve egyre többet vesztett már másodlagos, irodalmi töltéséből is, fokozatosan „irodalmiaskodóvá” gyengült. Innen ismét tovább szivárgott, be az ún. „széles népréteg”-be, a köznapi használat közegebe, ott aztán gáttalanul elárasztott minden területet olyan higitásban, ami már maga az üresség.

Kell-e bizonyítanom, hogy az újságíró, a rádió- és tévériporter hány-szor, de hány-szor írja le, mondja ki ezt a szót, s milyen könnyen jön a riportalanyuk szájára is. S a szó – mert mi nagyon tanulékonyak vagyunk – végül már legköznapiabb beszélgetéseinkben is otthonra lelt. Hiszen olyan jó kis szó. Mindig kéznél van!

A döntés *megszületik*. A határozat *megszületik*. Szép eredmény *született*. (Nem döntenek valamiről, nem hoznak határozatot valamiben, nem érnek el eredményt.)

A tetteket tehát nem teszik, cselekszik, mivelik, követik el, azok csak úgy *megszületnek*. A cselekvés, történés szava: az ige főnévvé lett. Ily módon a cselekvő személy, a történő dolog megemlézése könnyedén elhagyható a „főnevesített” ige mellől; utána kiteszük a *születik* szót, ezt az immár „általános igét”, ezt a Jolly Jokert. Így az elkövetőnek, a cselekvőnek szinte már semmi köze a tethez, hiszen az *megszületett*. Miért is volna köze egy ilyen passzív dologhoz, mint a *születés*?

Nem is egyszer közölte újság, rádió, televízió, hogy a tárgyalt bűnügyekben ilyen és ilyen ítélet *született*. Arra nem emlékszem, hogy bármelyikük halálos ítélet lett volna. Ám ami késik, nem múlik. Legközelebb talán ezt olvashatjuk, hallhatjuk egy „színes” riportban: „...végrehajtották a halálos ítéletet X. Y-on, a bestiális többszörös gyilkoson. Tíz perccel azután, hogy a kötél megfeszült a gyilkos nyakán, az orvos megállapította, hogy az elítélt halála *megszületett*.”

A sportközvetítések, -cikkek naponta valósággal ontják: „győzelem *született*”. Saját fülemmel hallottam két alkalommal is, hogy a helyszíni közvetítő riporter örömmámorban kiáltotta a mikrofonba: „...*megszületett a győztes!*” Micsoda újszülött! *Megszületett*, és máris győz! Vagy talán a riporter, mert pontos ember, arra akarta felhívni a figyelmet, hogy

a győztes nem úgy jött ám a világra, mint Shakespeare Macbethjében a bosszúszomjas Macduff, akit annak idején „...idő előtt az anyjából kellett kivágni!”

Színonima-szótárunk a talált állapotot mutatja. A *születik* (*megszületik*) szót eredeti, biológiai jelentésén kívül „vál” (választékos) megjelöléssel egy nagyon várt dolog *megvalósulásával*, valamilyen alkotás *létrejöttével* rokonítja. De hol van már ettől a szó szédületes karrierje?!

Az ember születik. Az állatvilág egy nagy csoportjának egyedei is születéssel jönnek a világra. A születés emez élőlények keletkezésének befejező aktausa. A tudomány mai hatalmas eredményei mellett is misztérium. Nem ildomos a fogalom kisajátítása más célokra, ha nagynéha átengedi is magát a költői vagy az ún. „vál” kifejezésnek is, ezek élővé tételére.

Sajnos, a folyamat itt nem áll meg. Az élet igéje jelenünkben már sokszorozódva nyüzsög, koptatódik a legalaposabb közhelyek tömegében.

Wank Katalin

Magyar és finn szólások

Minden nyelv tükrözi az azt beszélő közösség látásmódját, szemléletvilágát. Különösen az úgynevezett szólások „árulkodnak” egy-egy nép múltjáról, gondolkodásmódjáról, tudniillik ezek élesebb vagy elmosódottabb kép formájában rendszerint utalnak arra a valóságos tárgyra, reseményre, amely alapul szolgált az elvont jelentésű szólás létrejöttéhez. Azt mondjuk például arra, aki nyugodtan és mélyen alszik, hogy *alszik, mint a bunda*. De vajon miért éppen *bunda*? Nos, többek között éppen ebben mutatkozik meg jelen esetben a magyar nép korábbi életmódja, illetve szemlélete. O. Nagy Gábor, kiváló szóláskutatónk ugyanis a következőket mondja e szóláshasonlat eredetéről: „...a bundát meg a subát régen az egyszerű emberek nemcsak ruhadarabnak használták. Éjjel derékaljul, takaróul szolgált, nappal ültek is rajta, sőt szőrtelen részével felfelé fordítva még asztal is lehetett... A másik dolog, amit tudni kell, az, hogy az egyszerű emberek, de még hajdan az urak is, nem szegre akasztották bundájukat, hanem amikor nem viselték, csak letették, leterítették valamire, vagy ledobták valahova... a hosszában leterített bunda pedig, különösen ha a nyakrészéhez a kalapot is odateszik, némileg hasonlít egy teljesen mozdulatlanul fekvő, nagyon mélyen alvó emberhez.” (Mi fán terem? Bp., 1957. 43-4)

Az egy-egy népre jellemző szemléletmód különösen akkor tűnik élesen szembe, ha az efféle szólásokat összehasonlítjuk más népeknek ugyanazt a jelentéstartalmat kifejező szólásaival.

Lássunk néhány példát a finnek szó- és kifejezőkészszetéből. Az előbbi szólás egyik finn megfelelője például: „Úgy alszik, mint a kis malacok”. Ők tehát azt látták meg, hogy a kis malacok, nekivette hasukat a napnak, nagyon jóízűen tudnak aludni. Aztán mi így mondjuk: *Bámul, mint borjú az új kapura*. A finneknek nem a borjú, hanem a bika nézi csodálkozva az új kaput. Viszont mindkét nyelvben azonos a következő szólás: *Kerülgeti, mint macska a forró kását*. Ez persze azt is jelenti, hogy mindkét népnél gyakori étel volt a forró kása.

A *Nincs otthon a macska, cincognak az egerek* szólás viszont a finnben így alakult (szó szerinti fordításban): „Ha a macska távol van, az egerek táncolnak az asztalon.” Vagy például mi azt mondjuk: *Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tüzök*; a finnek számára ellenben a fa volt a fontos, valószínűleg ezért alakították így a megfelelő szólásmondást: „Jobb egy darab fa a marékban (vagyis a kézben, a kezünkben), mint tíz darab az ágon (azaz a fán)”. Aztán ha nagyon jól ismerünk valakit, azt mi így jelezzük: *Ismerem, mint a tenyeremet*. A finn ember viszont a következőképpen nyilatkozik: „Ismerem, mint az öt ujjamat”.

Végül a *Ma nekem, holnap neked* szólás a következőképpen hangzik finnül – hogy a szólások ritmusát is érzékeljük –: „Mikä tänään on minulla, on huomenna sinulla”. Szó szerinti fordításban: „Ami ma az enyém, az holnap a tiéd”.

Szathmári István

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

A közben írásáról

Az autóbuszok falán lévő figyelmeztetésen naponta megáll a tekintetünk: „Menetközben kapaszkodni tessék”. A mondat felszólítást tartalmaz, felkiáltójel kellene utána, de ennek rendszeres elmaradása a kisebbik hiba. Sokkal inkább elmarasztható a *menetközben* egybeírása: ilyen összetétel egyetlen szótárunkban sem szerepel. Mi a hiba oka?

A *közben* értelmező szótáraink szerint több szófajú szó: lehet többféle jelentésárnyalatú határozószó, de gyakori névutóként is. – Olyan mondatkörnyezetben, ahol a *közben* határozószóként szerepel, semmi helyesírási nehézség sem támad, ilyenkor a különírás egyértelmű: *Olvasott, de közben a rádió is szólt.* – Külön kell írunk a *tanulás közben, év közben, óra közben, futás közben, hét közben* és a *menet közben* szerkezetek tagjait is, mert ezekben a *közben* mint különírandó névutó szerepel.

Alkalmanként azonban el kell térnünk az utóbbi, általánosan ismert szabálytól. A 11. kiadású akadémiai szabálygyűjtemény a 130. pontban úgy fogalmaz, hogy ha a névszó + névutó együttes jelentése módosul, akkor az alakulatot összetételként kell kezelnünk, azaz a két szót egybe kell írunk. Összetett szó már pl. a *napközben* (= nappal), *időközben* (= idővel), *útközben* (= úton). Az *eközben, ezenközben, miközben* is összeforrott már, határozószó lett belőlük, pl.: *Beszélggettünk, eközben a sor csendesen haladt előre.* Ha viszont az *e* mutató névmási, a *közben* pedig névutói szófaját megtartja, csak a különírás a helyes: *E közben a magyarokat közben csengettek. Véget ért az óra.*

Bozsik Gabriella

ál-Petőfi kő- Krisztusok

1849 után többször megtörtént, hogy időnként valaki Petőfivé maszkírozta magát, s e néven mutatkozott be. Mivel nem az igazi Petőfi Sándor volt, az *ál-* (= hamis) minősítés illette meg. Regényes életrajzokban, irodalomtörténeti monográfiákban ezért többször is találkozhatunk a kis *á*-val kezdett és kötőjelezett *ál-Petőfi* írásmóddal. Helyes-e ez?

A kételyt az ébreszti fel, hogy sem az 1954-es szabályzatban, sem az ezen alapuló Helyesírási tanácsadó szótárban (sem az *ál-*, sem a *Petőfi* címszó alatt), sem az új (a 11.) kiadású szabályzatban, sem a nemrég megjelent Helyesírási kézisztárban nincs benne ez a forma; vagyis voltaképpen egy még szabályozatlan kérdéssel van dolgunk. Próbáljunk meg tehát önállóan helyes megoldásra jutni!

Az 1984-es akadémiai szabályzat az *ál-* (= hamis) szó bokrában hoz néhány összetételt: *álarc, álhaj, álkulcs, ... álszent*, és a 111. ponthoz utalja az érdeklődőt. Itt ezt olvashatjuk: „Az olyan összetételeket, amelyekben a főnév minőségjelzője az összetett szóban levő alakjában vagy jelentésében önálló szóként nem használatos (*al-, bel-, köz-, kül-, szak-* stb.), mindig egybeírjuk: *alelnök, belföld, ... pótágy, szakember* stb.” Ilyen típusú szó az *ál-* is.

A 111. pont szabálya azonban nem alkalmazható mechanikusan ebben az esetben, mivel egy *álpetőfi* formában a tulajdonnév elvesztenié szófaji jellegét, holott erről nem lehet lemondani, még a lekicsinylő értelmű *háryjános* mintájára sem: nem következett be köznevesülés (vö. AkH. 1984. 201. pont). Az *ál Petőfi* típusú különírás is rossz lenne, mivel az *ál-* önmagában nem él, mint azt már lát-

tuk. Marad tehát a harmadik, az eddig is követett megoldás, amely a kötőjel révén jelzi az egybeírás szándékát, de meghagyja a tulajdonnév megillető nagybetűt is: *ál-Petőfi*. És persze a Borisz Godunovban is: *ál-Dimitrij*. Ez az írásmód azért is logikus, mert voltaképpen a tulajdonnév + köznévi kapcsolatok (*Petőfi-vers, Liszt Ferenc-díj*) megfordításáról van szó.

S ha elfogadtuk a köznévi + kötőjel + tulajdonnév képletet az *ál-Petőfi* esetében, szerintem kiterjeszthető a szabály más esetekre is, amire pl. Juhász Ferenc (bár nála egyébként is sok a kötőjel) szép példával szolgál A csöndbe süllyedt tegnapi tárgyai c. versében: „kövér útmenti *kő-Krisztusok*”. A Szabad Földben olvastam: „Slamó ... még az Edda-aranykorban is mintha csak kiskutyá lett volna a *farkas-Pataky Attila* mellett”. Vagy Friderikusz Sándornál: „csatlakozik az *ős-Beatricéhez*” (Szigorúan nyilvános 112). Nyakra-főre azért mégse alkalmazzuk ezt az írásmódot! Csak jelentésbeli vagy stilisztikai többlet éreztetése kedvéért éljünk vele!

Holczer József

Helyesírási kétségek

Nemegyszer gondban van az újságíró, hogy kis vagy nagy kezdőbetűt használjon-e, s gyakran előfordul, hogy helytelenül dönt.

Két példa erre egy országos napilapunkból: „Szóba került, hogy a november végi *Országgyűlésen* ... leköszön ... tisztségéről”; „a hónap végén sor kerül az *Országgyűlésre*, ahol a képviselők új ...-t választanak”. Mindkét idézett mondatban helytelen a nagybetűs írás, mert a kiemelt szó itt nem intézményt, hanem eseményt jelöl. Tehát kis kezdőbetűvel kellett volna írni: „a november végi *országgyűlésen*”, „sor kerül az *országgyűlésre*”. Jogos ellenben a nagybetű a lap következő mondatában: „az látszik célszerűnek, ha évenként például az *Országgyűlés* külügyi bizottsága tenne javaslatot a törvényben rögzített összegek odaitélésére”; itt ugyanis nem köznévi, hanem tulajdonnévi az *Országgyűlés* szó: nem eseményre, hanem egy intézményre vonatkozik.

Megjegyzendő, hogy olyankor is lehet kis kezdőbetűs az *országgyűlés*, amikor a törvényhozó testületet csak

Szövetség anyanyelvünk védelmére

Egy alapító okirat van előttem, egy nemrégiben – 1989. április 8-án – megalakított szövetség alapszabálya. Hatoldalnyi szöveg, hat paragrafus, sok-sok bekezdés. Ennek elejéről idézek.

„A szervezet neve: Anyanyelvápolók Szövetsége

Működési területe: Magyarország

Címe: Budapest, Belgrád rakpart

24. 1052

1360 Budapest,

Pf. 6.

Pecsetjének felirata: Anyanyelv-
ápolók Szö-
vetsége

1989

Számlaszáma: OTP, Budapest, V.

ker. fiókja

218-98055

13201-9”

Bizonyára akad olyan olvasónk, akit nemhogy lelkesítene, inkább bosszant az új egyesület megalakulásának híre. Szinte hallom méltatlankodását: „Minek nekünk, mire való a

már meglévők mellé vagy éppenséggel fölé még egy társulat, még egy egyesület? Bizottságosdit játszani azt bezzeg tudunk! Magyar Nyelvtudományi Társaság, Anyanyelvi Bizottság, Országos Nyelvészeti Választmány, Magyar Nyelvi Bizottság, Helyesírási Bizottság, Beszéd- és Magatartáskultúra-bizottság, nyelvészeti szakosztályok, szakbizottságok, klubok, szakörök sora! Mire jó ezeknek a számát még egy újabbal növelni? Ettől sem a tudományos kutatás színvonala nem lesz magasabb, sem a mindennapi nyelvhasználat nem javul!”

Lehet, hogy igazuk van az elégedetlenkedőknek, dohogóknak, én azonban nagyon remélem, nincs. S mivel jó néhány hasonló célú társadalmi szervezetnek közvetlenül is le tudom mérni az eredményét – fel tudnék sorolni pl. olyan nyelvhasználati vétségeket, modorosságokat, amelyek a Televízió Nyelvi Bizottságának jó szándékú figyelmeztetése nyomán szorultak ki a képernyőn gyakran szereplő X. vagy Y. beszédéből –, a sommás elmarasztalást mindenképpen igazságtalannak érzem. Az öngyonülésezésnek, a gittegyletek alakításának esküdt ellensége vagyok, a cselekvésre való készséget, a nemes célt szolgáló feladatvállalásokat azonban igen-igen sokra tartom.

Márpedig az Anyanyelvápolók Szövetsége a legönkéntesebb, a legtársadalmibb szervezet mindazok közül, amelyeket valaha is volt szerencsém ismerni. A gondolat, hogy szükség volna egy olyanféle egyesületre, amely összefogja, soraiba tömöríti mindazokat, akik féltő aggodalommal figyelik napjaink nyelvhasználatát, a magyar nyelvnek határainkon belüli és kívüli helyzetét, s akik jó példával, felvilágosító munkával, nyelvművelő kezdeményezésekben való részvétellel, erkölcsi, anyagi támogatással vagy bármely mai módon cselekedni is készek anyanyelvünkért, tavaly vetődött fel, mégpedig leginkább pedagógusok körében. Ezen nincs mit csodálkoznunk. A pedagógus, főleg a magyartanár mindenki másnál jobban látja a nyelvünket, azaz hogy inkább nyelvhasználatunkat fenyegető veszélyeket. Látja a társadalmi-gazdasági átalakulásunkkal együtt járó nyelvi változások hasznát is – pl. azt, hogy szókincsünk minden eddiginél rohamosabb

tempóban bővül, gyarapszik –, de látja, érzékeli azokat a jelenségeket is, amelyek metelyezik nyelvhasználatunkat: a durva, trágár hang terjedését, a politikától az üzleti életig a társadalmi érintkezés legkülönbözőbb területein az idegen szavakban való tobzódást, a terjedő hadarást, nyökögést stb. Elsőnek tehát a pedagógusok érezték úgy, hogy „kell egy csapat”, amely az említett hibák, fogyatékoságok ellen s a helyes és kultúrált nyelvhasználat elterjesztéséért indul harcba. De amint – részben a Pedagógusok Szakszervezete, részben a Hazafias Népfront révén – híre terjedt ennek a kezdeményezésnek, jöttek mások is, egyre többen. A gondolatot tettek követték, s alig fél évre rá már meg is alakult a szövetség. Tagjai között igen sok a tanár és a tanuló, de van köztük vegyész-mérnök és orvos, népművelő és könyvtáros, továbbá katolikus és református lelkész, könyvelő, újságíró, gyors- és gépiró, egyetemi tanár, sügő, színművész, jogtanácsos, háziaszszony, megyei MSZMP-titkár, de még miniszterhelyettes is. Mire e sorokat írom, már több mint háromszázan töltötték ki a belépési nyilatkozatot, s jelezték, hogy mit várnak ettől a szövetségtől, valamint hogy ők maguk mit vállalnak a feladatokból.

Ennél a pontnál érdemes megállni egy percre. Szerintem már pusztán az a tény, hogy a jelentkezők maguk ajánlanak fel ilyen vagy olyan munkát, segítséget, közreműködést, kellő biztosítéka, záloga az eredményességnek. És milyen sokan tettek efféle felajánlást! Van, aki úgy ajánlja fel segítségét, hogy pontosan nem tudja,

Dallos-szótár
NYELVÚJÍTÓK

a sajtóban

közönségesen (köznévként) említjük: az országgyűlés tagja, az országgyűlés épülete. S az olyan történelmi eseménynevekben, mint az ónodi országgyűlés, a szécsényi országgyűlés, a pozsonyi országgyűlések (a fentiekkel összhangban) szintén elegendő a kisbetű, sőt csak ez a jó.

Hasonlóképpen lehet kisbetűs: a minisztertanács tagja, a minisztertanács elnöke (=a miniszterelnök). De tulajdonnévként nagybetűvel kezdjük a kérdéses szót: a Minisztertanács (=a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa). Ennek az ülése, tanácskozása – mint esemény – természetesen kis kezdőbetűs írásmódot kíván: „Legközelebb egy hét múlva lesz minisztertanács”. A testületek nevét a hivatalos közleményekben többnyire tulajdonnévnek érezzük, s ezért nagybetűvel kezdjük őket: „A Minisztertanács ...-i hatállyal kezdeményezi az Elnöki Tanácsnál ... miniszteriumi államtitkárnak e tisztségéből való felmentését, nyugállományba vonulása miatt”.

Pásztor Emil

miben is működhet közre – Benei Éva atkári tanítónő pl. így ír: „Tisztelettel kérem, adjon felvilágosítást a szövetség munkájáról, feladatairól és arról, hogy egy egyszerű közember hogyan segíthet” –, és van, aki jó előre precízen megjelöli, mit vállal. A csurgói 526. számú Farkas János Ipari és Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézet és Szakközépiskola Beszélni nehéz szakköre pl. tagtoborzásra vállalkozik. Felhívásával arra törekszik, hogy az országban működő anyanyelvi szakkörök tagjai és vezetői mind csatlakozzanak az Anyanyelvpolók Szövetségéhez, ismerjék meg annak céljait, és segítsék elő a célok megvalósulását. Egy másik felajánlásban ezt olvassuk:

„A Magyar Színházművészeti Szövetség Előadóművész Köre az 1989. május 11-én tartott gyűlésén egyhangúlag döntött arról, hogy pártoló tagként csatlakozik az Anyanyelvpolók Szövetségéhez, és azt szellemi alapítvánnyal – az Előadóművész Kör tagságának kincsével: többszáz szerkesztett irodalmi műsorának felajánlásával – támogatja. Ezekből a műsorokból Budapesten és környékén a hátrányos helyzetű intézmények számára bizonyos számú térítésmentes előadást is tart.”

Mivel az iménti példákban nemcsak valóságos, hanem jogi személyek felajánlásairól is szó volt, megjegyzem, hogy a szövetség tagjai csak valóságos személyek lehetnek ugyan, pártoló tagként azonban közületek, közösségek, egyesületek is bejegyezhetők. Az pedig éppenséggel nagyon is összhangban van a szövetség céljival, törekvéseivel, hogy alakuljanak szakmai vagy területi tagozatai, helyi

(megyei, városi, iskolai, munkahelyi stb.) csoportjai is, akár úgy is, hogy saját vezetőséget választanak, önálló munkatervet készítenek, saját maguk által kitűzött feladatokat oldanak meg. Az elnökség ezzel kapcsolatban mindössze azt kéri e helyi csoportoktól, hogy a szövetség tagjául jelentkezők belépési nyilatkozatát juttassák el címére (mert csak így van mód az illetménylap és a tájékoztatók küldésére), önálló munkaterv elfogadása és saját vezetőség választása esetén a helyi csoportra vonatkozó személyi és munkatervi adatokat, év végén pedig a végzett munkát jelezzék az elnökségnek, továbbá hogy olyan önálló feladat vállalása előtt, amely jelentősége, nagy nyilvánossága folytán többnek számít helyi kezdeményezésnél, előzetesen kérjék ki az elnökség véleményét.

Az előző bekezdés nyomán, ahhoz szükséges magyarázatul ismét tennem kell két kiegészítést. Az egyik az, hogy az illetménylap nem más, mint az e beszámolómnak helyet adó Édes Anyanyelvünk, a másik pedig, hogy az elnökség egy 30–35 tagú – jelenleg 32 személyből álló – testület, amely 2–3 havonként tartja üléseit, s amelynek lapunk szerkesztőbizottsági elnöke, Lőrincze Lajos és felelős szerkesztője, Bencédy József is tagja. Sürgős ügyek intézésére, az ilyenekben való döntésre az elnökségnek egy szűkebb testülete, afféle ügyvezető részlege van hivatva. Ennek tagjai: az elnök (Bánffy György), a társelnökök (Deme László, Hercegi Károly, Z. Szabó László), a főtítkárs (Grétsy László) és a titkárok (Hámoriné Váczy Zsuzsa, Kerekes Barnabás, Maróti István).

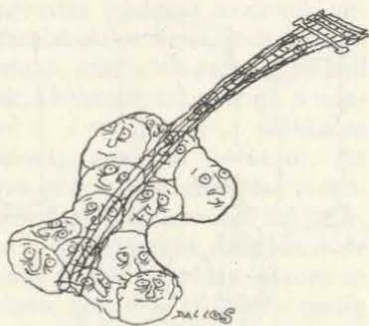
Az általános célok kitűzésén túl milyen konkrét tervei vannak a szövetségnek? Csupán néhányat említek a második fél évre elfogadott munkaterv alapján. További tagtoborzás. A szövetség arra törekszik, hogy tagjainak száma az év végére megközelítse vagy túl is haladja az ezret. (Vagyis tessék, csak tessék, kedves olvasók! Írjanak a szövetségnek, jelezzék belépési szándékukat! A szükséges iratokat rövid úton meg fogják kapni.) Tájékoztató cikkek megjelentetése napi-, hetilapokban, folyóiratokban. (Íme, itt van mindjárt egy!) Kapcsolatfelvétel olyan hazai – esetleg külföldi – intézményekkel, szervezetekkel, amelyeknek tevékenységéhez az anyanyelvi kultúra terjesztése, színvonalának emelése is hozzátartozik, illetve hozzákapcsolódhat. (Ezeket az intézményeket, szervezeteket előre megnevezni nem volna ildomos. Majd utólag, ha van miről beszámolni!) Egy vagy két országos – az egész magyar nyelvközösséghez szóló – felhívás megtervezése és közzététele nyelvhasználatunk javítása s a közfigyelemnek a szövetségre irányítása céljából. (Egyet e cikk megjelenésének hozzátétőleges idejére is ütemeztünk; közelebbit róla ugyancsak nem illik itt mondanom.) Támogatók, mecénások keresése abból a célból, hogy a szövetség időről időre nagyobb anyagi vonzatú feladatokat is elláthasson; olyanokat, amelyeket önként vállalt társadalmi tevékenységként nem lehetne elvégezni. (Ilyen lehet régebbi, de ma is időszerű nyelvűművelő munkák újból való megjelentetése, anyanyelvpoló tevékenységet jutalmazó díjak, elismerések anyagi alapjának megteremtése stb.) A sort még hosszasan folytathatnám.

Déry Tibor írta 1956-ban megjelent, Utakaró című kötetében a következőket: „Internacionalista» vagyok ... hat nyelven olvasok, három nyelvet beszélek tűrhetően, életem egynegyedét külföldön töltöttem, s a délibábos magyar rónát nem tartom okvetlenül szebbnek Umbria dombjainál, mégis a magyar nyelvet tekintem legnagyobb földi kincsemnek, s minden porcikámmal tiltakozom megrontása, csúffá tevése, elárulása és kismimmizése ellen ... Nyelvemben hazafias vagyok, s így fűzöm egybe végleteimet.”

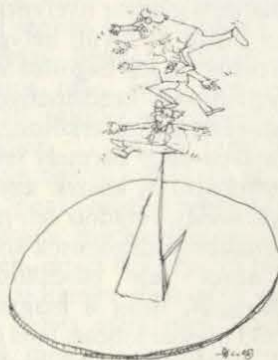
Ha az Anyanyelvpolók Szövetségének mottót kellene választania, ezt ajánlanám.

Grétsy László

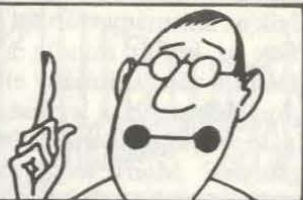
Dallos-szótár

EGY HÚRON PENDÜL

CSÚCSTALÁLKOZÓ

Mit újságolok?

A mondat elemzése – persze más és más mélységben – minden iskolaszinten előkerül. A nyelvtanórákon szétszedjük, a fogalmazásiakon összerakjuk a mondatot; de akár így, akár úgy, mindig úgy közeledünk hozzá, mint nyelvi eszközökből álló szerkesztményhez. Nem is ok nélkül: valóságos, azaz a kommunikációs tevékenység során születő, szövegbe ágyazott (akár elhangzó, akár leírt) mondataink túlnyomó többsége valóban szerkesztett, azaz egynél több szóelemből (morfémából) áll. – Igaz, mondatértékük ezek is: „Jaj!”, „Hess!”, „Reccs!”; ámde ilyenekből szöveget építeni nemigen lehet.

Sha már azt mondom: „Igen”, vagy: „Dehogy!”, feleletnek szánt mondatom szerkesztetlen ugyan, de nagyon is szerkesztett értékű. Az első például ennyit érhet: „Valóban befejeztem a cipőtisztítást”; a második esetleg ennyit: „Eszemben sem volt, hogy elvigyem Gizi néninek a tegnapi leszedett meggyet”.

Már ennyiből kiderül: a mondatnak más (vagy más lehet) a *kommunikatív értéke*, mint a szerkezeti képlete. Olykor még a grammatikai tartalma is több a szerkezeti képleténél. Ez az egyetlen szavas forma: „Látlak”, toldaléka segítségével határozottan rámutat az első személyű alanyra és a második személyű tárgyra, s így három mondatrésznit fejez ki: „én látlak téged”. Vagy ez a felelet: „Hoztam”, szerkezeti egységeket szóalak, grammatikailag mégis három mondatrészt képvisel: „Én hoztam azt”. Hogy kommunikatív szempontból mit és mennyit tartalmaz, azt az előzmények és körülmények döntenek el. Akár ennyit is: „Igen, hoztam neked zsebszámológépet, a hozzá szükséges szárazzelemmel együtt”.

A szerkesztettségről tehát azt mondhatjuk: mondatainknak igen *gyakori* jellemzője, bár nem meghatározó értékű, *nem elengedhetetlen*

kelléke. A mondat tartalmáról pedig azt: általában több, mint a benne foglalt nyelvi eszközök (szótövek és toldalékok) jelentésének pusztá összege. Láttuk: egy szerényen szerkesztett mondat(ocska) *adott helyzetben* sokkal többet fejezhet ki, mint amennyi szavakkal „benne van”.

Igaz azonban a fordítottja is! Egy grammatikailag tökéletesen szerkesztett, tartalmilag finoman részletező mondat is hagyhat az olvasóban vagy hallgatóban súlyos hiányérzetet. Mondjuk ez: „Két kilométerrel arébb a kocsis az árokba fordult; az igazgató csak horzsolásokat szenvedett, de a sofőrnek két bordája eltört”. Azonnal kérdezősködni kezdünk: Honnan két kilométerre?, Miféle kocsis?, Miféle igazgató? Hiányoznak ugyanis a megértéshez a szövegösszefüggésből vagy más forrásból származó *közös előzmények*. (Érdekes: azt nem kérdezzük, hogy: Miféle árokba?, sem azt, hogy: Miféle sofőr? Ezt tisztázzák a *közös előismeretek*: a „kocsis” fogalmi mezejéhez hozzátartozik a sofőr, s más oldalról az út és az út melletti árok.

Egyre világosabb így, hogy a *szöveg* beágyazott eszköze a kommunikációnak, minthogy a beszédhelyzet, a közös előzmények és a közös előismeretek együttes függvényében áll; és (ha jó a szöveg) annyit tartalmaz, amennyi a közlési szándék megvalósításához mindezeknek mozgósításával szükséges és eleget ad.

És akkor mi a *mondat*? E szempontból csak beépített rész a szövegben; s így a mondat számára az imént említett hármassal függvényrendszer kiegészíti egy negyedik, a legközvetlenebb: a *szövegösszefüggés* (így nevezik: kontextus). Ezért nem kell egy (mondjuk, Pistáról szóló) elbeszélésnek minden mondatában ismételtetni ezt a nevet, elég toldalékokkal vagy legfőljebb névmással utalni rá, még akkor is, ha nem alanyként áll. (Pl.:

„Pista letette az érettségét, jelentkezett az egyetemre, de nem vették fel. Így behívták katonának, nem adhaták neki halasztást”.)

A mondat szerkezetét persze alapjaiban a benne felhasznált nyelvi eszközök természete szabja meg. Mondjuk: „Az asszony télen féltette a fiát a kanyarótól”. A központi elemként kiválasztott *félt* ige kötelező környezetként megkíván egy alanyt („az asszony”), tárgyat („a fiát”) és egy *-tól/től* ragos határozót („a kanyarótól”). Ám ha a nagyobb fokú féltés kifejezésére a *reszket* igét választjuk központi elemnek, az az alanyon kívül *-ért* ragos határozót kíván meg, nem tárgyat; s ha ennek okát akarjuk adni, azt már csak mellékmondatban lehet: „...nehogy kanyarót kapjon”.

Ám a *megszerkesztettségét* végső formájában erősen befolyásolja a mondat *beszerkesztettsége*. Láttuk (az érettségiző Pista példáján): az első követő (tag)mondatokban nem kell kitenni az ismétlődő részt, még ha alanyból tárggyá fordul, akkor sem. S még inkább érezni ezt a szórendi (sorrendi) megoldásokon. Elégge elterjedt hiedelem az, hogy a magyarban a szórend „szabad”, azaz tetszés szerint alakítható. Ha játszadozunk vagy kísérletezünk vele, ez igaz is. De figyeljük meg így: „Kitárta az ablakot, és az utcáról beszállt a por...”; viszont: „Két szekér robogott el odakint, és a por beszállt az utcáról...”; sőt: „Becsurgott az eső a tetőn, és beszállt a por az utcáról...” E kapcsolatok második tagmondata már aligha csereberélhető, mindegyikük az adott környezetbe illik csupán.

A mondat tehát csak „alulról nézve” szerkesztmény, „fölről nézve” *szövegrész, közleményrész*. Egységnyi tartalomrészlettel, egyetlen újságoló mozzanattal építi tovább a szöveget, a közleményt, amelynek része. – S ennek felismerése adja kezünkbe a *hangsúlyozás* kulcsát: a nyomaték erőfokozatai ugyanis az újdonságérték tükrözői.

Nézzük csak ezt: „Jóska hegedül”. Két egyforma erejű hangsúly van rajta, ha előzmények nélkül hangzik el, vagy válaszul egy ilyen kérdésre: Mi ez a cincogás odabent? – amelyben sem Jóska, sem a hegedülés nem szerepel előzményként. Más keretbe illik ez: „Jóska hegedül”, erős hangsúllyal az első szón, hozzátapasztva a hangsúlytalan másodikat. Ez válasz-

egy efféle kérdésre: Ki hegedül odabent? – melyben előzmény a hegedülés, az újságolás pedig az, hogy ezt Jóska csinálja. Ismét más ez: „Jóska hegedül”, kisebb, mondatkezdő hangsúllyal az első szón, nagy erejűvel a második. Előzménye ilyen kérdés lehetett: Mit csinál Jóska? – melyben előzmény Jóska, s újságolás a hegedülés.

Azt jól tudjuk: a mondatnak szerkezeti, grammatikai központja az állítmány. Ezt a mondaton „kívülről”, a mondat fölötti helyzetből szoktuk megközelíteni, ezzel a kérdéssel: Mit állítok? Mondjuk: hogy „ugat”. S a többi részt már ennek függvényében keressük: Mi ugat? – mondjuk: „a kutya”; Hol ugat? – mondjuk: „a kertben”; Ki re ugat? – mondjuk: „Pistára”. S akármilyen szórendi megoldásban találjuk a mondatot, e részek mindig azonos értékűek – legalábbis szerkezeti, grammatikai szempontból.

Más azonban a helyzet, ha a különféle változatokban az újdonságértéket keressük, ami a hangsúlyozás kulcsa. Itt nem az a kérdés: Mit állítok?, hanem az: Mit újságolok? S ennek megfelelően más és más a válasz. – Próbáljuk csak! „A kutya a kertben Pistára ugat”. Mit állítok? – hogy „ugat”. De: Mit újságolok? – hogy „Pistára ugat”: a „Pistára” erős hangsúlyú, az „ugat” hangsúlytalanul tapad hozzá. – S most így: „A kutya a kertben ugat Pistára”. Mit állítok? – ismét azt, hogy „ugat”. De: Mit újságolok? – hogy „a kertben ugat”: itt a hangsúlytalan ige előtt a „kertben” kap erős hangsúlyt. – És tovább: „A kertben a kutya ugat Pistára”. Mit állítok? – itt is azt, hogy „ugat”. De: Mit újságolok? – hogy „a kutya ugat”: ebben a formában az alany az erős hangsúlyú.

Nos: Itt van az alapvető különbség a szerkezeti (grammatikai) meg az újdonságérték szerint való (kommunikációs) elemzés között. De fontos az egyezés is: mindkét megközelítésben az állítmány bizonyul a mondat központjának. A szerkezeti elemzésben ezt az jelzi, hogy elsőnek az állítmányt találjuk meg, mégpedig a mondat „fölkötti” szintről kérdezve; s annak függvényében a közvetlen bővítmenyeket. A kommunikációs elemzés meg arra mutat: minden változatban

az volt a legnagyobb nyomatékú rész, amelyek az állítmány előtt áll; pontosabban: az került mindig a (hangsúlytalaná vált) állítmány elé, ami a legnyomatékosabb, a legújságolóbb.

Na de maga az állítmány nem lehet hangsúlyos? Miért ne lehetne, ha maga újságoló értékű. Nézzük csak! „Az asszony szípigva törölgette a szemét”. Mit újságolok? – Hogy „törölgette”, s hozzáteszem: „(mégpedig) szípigva”. Hangsúlyuk egyforma erejű. – Némileg más ez: „Az asszony időközben törölgette a szemét”. Mit újságolok? – hogy „törölgette”, s hozzábiggyesztem: „(mellesleg) időközben”: a közepesnél kisebb erősebb nyomatékú állítmány előtt egy gyengébb hangsúlyú határozó (bár ezt a fokozati különbséget itt nem tudjuk jelölni). – S egészen más ez: „Az asszony tisztára törölgette a tényékat”. Mit újságolok itt? – azt, hogy „tisztára törölgette”; ez olyan típusú mondat, mint a „kutyások” az imént: a határozó erős hangsúlyú, az ige hangsúlytalan.

Könnyebb a helyzetünk az igekötős igével. Ennek ugyanis kétféle szórendi megoldása lehet: egyenes és fordított. Egyenes a szórendje, ha az igekötő elől áll („kihajtotta”), fordított, ha hátulra kerül („hajtotta ki”). Itt maga a szórendi forma árulkodik: „A kislány kihajtotta a libákat”, ebben az egyenes szórendű alak önálló hangsúlyú; de: „A kislány a libákat hajtotta ki”, illetőleg: „A libákat a kislány hajtotta ki”, ezekben a fordított szórendű alak mindkét része hangsúlytalan, s ami előttünk áll, erős hangsúlyú. Az első formában a Mit újságolok? kérdésre ez a válasz: „kihajtotta”; a másodikban: „a libákat

hajtotta ki”, a harmadikban: „a kislány hajtotta ki”.

De azért vigyázzunk: vannak *kezesztető szabályok* is! Lehet az egyenes szórendű alak hangsúlytalan, és lehet a fordított szórendű formának hangsúlyos az első (vagy akár mind a két) eleme. Az első esetre legyen ez a példa: „A gyerek most **mind**et megevett”, és: „Még a **pénzt** is elvesztette”. Lám: hangsúlytalanul tapad az egyenes szórendű igekötős ige az előtte álló összefoglaló, nagyító, nyomósított jelentésű szóhoz! – S az ellentettje: „Tanuld meg a **leckédet!**”, sőt: „Vigyük **haza** az almát!” Itt az elsőben hangsúlyos a fordított szórendű – felszólító módú! – állítmány igei része: ez utasítás; a másodikban még az igekötő is: ez inkább kérdés. Az efféle mondatokra így kérdezhetünk rá: „Mit akarok?” A válasz: hogy „tanuld meg”, illetőleg: „vigyük **haza**”.

Persze az alapszabály itt is érvényben marad: ha nagy nyomatékú rész áll a felszólító mondat igeje előtt, bizony elhangsúlytalanítja: „**Most** tanul meg a leckédet!”, illetőleg: „**Ma** vigyük **haza** az almát!” Mit akarok? – hogy „**Most** tanul meg”, illetőleg: „**Ma** vigyük **haza**”.

Tehát: A nyelvtani elemzés a mondat szerkezetét tárja fel. A hangsúlyforma megállapításának más a kulcsa: az újdonságtartalom, a kommunikatív szándék szerint való elemzés. Nem mindig könnyű, de nem is boszorkányság. Meg kell próbálni, minél többször: itt is a gyakorlat teszi a mestert!

Deme László

Éber szemmel, füllel Tudálékos

A Csabrendeki „EGYETÉRTÉS” MGT SZ pályázatot hirdet nyúltermeltetési és felvásárlási OSZTÁLYVEZETŐI ÁLLÁSRA.

Feltétel: középfokú iskolai végzettség.

Fizetés megegyezés szerint.

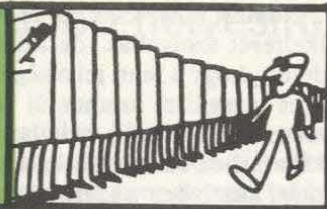
Lakást tudunk biztosítani.

Ezt a hirdetést a Kisállattenyésztők Lapjában találtam. Szerintem nyúltermelés összetett szavunk nincs, csak nyúltenyésztés. A hirdetés szövegébe tehát ezt kellett volna írni: *nyúltenyésztési és felvásárlási...*

Pala Edit
tanuló
Tetetlen

Pontosabban ezt: *nyúltenyésztési és felvásárlási*. (Mert a teljesebb alak: *nyúltenyésztési és nyúlfelvásárlási!*)

T. Urbán Ilona

Nemzet, nemzetiség anyanyelv

A *Magyar nyelv hete* idei rendezvénytársasága a nemzet, nemzetiség, anyanyelv összefüggéseinek vizsgálatát állította a középpontba. A szervezők választása pedig azért esett erre a témára, mert napjainkban a világ közvéleménye egyre érzékenyebbé válik az emberi jogok problémakörére, s az anyanyelven való megszólalás joga is idetartozik.

A központi előadás-sorozatot 1989-ben *Heves megyében* és székelylén, Egerben tartották április második felében. A rendezvénytársaság ünnepélyes megnyitóval kezdődött április 17-én, Egerben. Az ülés elnöke, *Lőrincze Lajos* bevezetőjében arról szólt, hogy a magyar nyelv heti rendezvények 23 éves történetében először esik szó a határainkon kívüli magyarság nyelvhasználatáról. Sajnos, elmondhatjuk, hogy a határainkon kívül élő magyaroknak nincs elég lehetőségük az anyanyelv tanulására és gyakorlására, és van olyan hely, ahol különféle intézkedések korlátozzák az anyaországgal való kapcsolat-tartás zavartalanságát.

A megnyitóbeszédet *Pozsgay Imre* államminiszter tartotta. Beszédében szólt arról, hogy valódi fellendülés nem képzelhető el egyetemes magyar nemzeti nyelvmozgalom nélkül. „Tiszta szívvel vallom, hogy érték magyarnak lenni – folytatta. – A magyarság nélkül silányabb lenne Európa és a világ. Az itt a kérdés, hogy beléphetünk-e ismét Európába, és milyen árat kell fizetni érte. Én azt hiszem, hogy Európába csak magyarságunkban és anyanyelvünkben megerősödve léphetünk be.” Az államminiszter ezután arról szólt, hogy a politikai sokszínűség, a pluralizmus a közlés módjait és szerepét is átalakítja. A közélet eddigi 3–400 szavas uniformizált szókincsével ma már nem lehet boldogulni. Egy bürokratikus nyelv felelősséget eltakaró tatárjárása

után olyan politikai korszak következik, hogy nem áll meg a lábán az, aki az anyanyelv gazdagságával nem tud élni. Ezután arról beszélt, hogy nem szabad megfeledkeznünk a 15 milliós kis nép azon harmadáról, amelyik határainkon kívül él. Magyarországot csak területében csonkíthatják meg, de mi magyarságunkban csonkítjuk meg magunkat, ha róluk nem veszünk tudomást. Majd így fejezte be beszédét *Pozsgay Imre*: „Nyelvünk elvesztésével nem Európa kincse, hanem koldusai leszünk. Ezért is kell megragadnunk minden alkalmat, s minél több embert biztatni kell nyelvünk ápolására és fejlesztésére.”

Az ülés *Benkő Loránd* akadémikus Nemzet és anyanyelv c. előadásával folytatódott, ebben nemzet és nyelv kapcsolatáról, egymásra hatásáról, kölcsönös fejlődésének összefüggéséről beszélt. (*Pozsgay Imre* és *Benkő Loránd* beszéde, ill. előadása a Magyar

Nyelvőr ez évi 3. számában olvasható.) A megnyitóülés délutánján az egri tanárképző főiskolán tudományos ülésszakot rendeztek „*Anyanyelv a kisebbségben*” címmel. Ennek keretében a magyar nyelvnek a környező államokban való használatáról, iskolai oktatásáról hangzottak el előadások, főként meghívott előadóktól, az ottani magyar kisebbség 1–1 képviselőjétől. Előadás foglalkozott a kárpátaljai, a felvidéki, a burgenlandi, az erdélyi és a vajdasági magyarság nyelvi gondjával, helyzetével. Este pedig az egri Gárdonyi Géza Színházban színvonalas irodalmi műsort hallgathattak meg az érdeklődők *A megmaradás esélyei* címmel.

A megnyitó ülést követő héten, pontosabban hetekben Heves megye városaiban, községeiben majdnem kétszáz nyelvművelő, nyelvi ismeretterjesztő előadás hangzott el, iskolákban, művelődési házakban, intézményekben, vállalatoknál. A központi rendezvénytársasággal egy időben, illetve némi időbeli eltérésekkel még 15 megye rendezte meg a magyar nyelv hetét, hol kevesebb, hol több előadással. Az ünnepi előadás-sorozatba a Rádió is bekapcsolódott, április 17-e és 24-e között öt alkalommal sugárzott nyelvi műsort a szokásos sorozatainak kívül.

Az események krónikásának a beszámoló végén azt a következtetést kell levonnia, hogy az anyanyelvvél való törődést, foglalkozást jó lenne kiterjeszteni az év többi hetére is.

Szűts László

Társadalmi igény és tudományos válasz

A *Földrajzi nevek etimológiai szótárának* új, kétkötetes kiadása (1988) mindenekelőtt óriási értékű tudományos teljesítmény. Beszámolómat paradox módon mégis azzal kezdjük, hogy e munka születése nem elsősorban a tudományos kutatás törvényszerűségeinek köszönhető, hanem az iránta megnyilvánuló társadalmi igénynek az ösztönzéséből fakadt. Abból, hogy a kisebb-nagyobb közösségeknek joguk van ismerni az őket körülölelő, éltető világot, környezetet. Amit pedig megnevezünk és értelmesen megnevezünk, azt megismertük, az a miénk.

Kiss Lajos szótárának első megjelenéséről (1978) is hírt adott folyóiratunk (*Abától Zsurkig*, 1979. 1. szám), s azóta figyelemmel kísérhetjük, hogy a nagy sikert aratott, három változatlan kiadást megélt első formátumnál többre volt igénye a társadalomnak. Elsősorban ennek az elvárásnak kíván megfelelni e mostani, az előzőkhöz képest kétszeresére bővített, 13 300 címszót tartalmazó negyedik kiadás. Az olvasóközönség történelmünk térbeli egészéről, irodalmunk jeles helyeiről többet akar tudni, értelmes szóval akar magának megnevezni minden várost, folyót,

tájegységet, ahol magyarok éltek és élnek. Az új szótár ezért főleg a ma határainkon kívül eső magyarlakta területek földrajzi névanyagával bővült, így például a *Hadikfalva*, *Klézsa*, *Csobrucsi*, *Lajtaszentmiklós*, *Znióváralja*, *Hybbe*, *Nagyszentmiklós*, *Topolya* és sok más, a mai térképeken hiába keresett helynévvel. Ehhez járultak az utóbbi évek világtörténeti eseményei által nevezetessé vált országok, vidékek, mint például a *Falkland-szigetek*, *Csernobil*, *Tengiz* és hasonlók.

Persze, az érdeklődő olvasóközönségen kívül a tudományos kutatás igénye is inspiráló erőt fejtett ki a szótár létrejöttében. A történeti földrajz, a táj- és településtörténet, a néprajzkutatás, a művelődéstörténet régóta nélkülözött segédeszközévé is válik ez a munka.

Nemcsak a falvak, határrészek, folyók, barlangok, hegyek nevei válnak „értelmessé” általa az olvasó számára, hanem a nevekben megbújó történelem is közelebb jön az emberhez. A magyar nép ősi településrendjét őrzik például az olyan nevek, mint a *Kápolnásnyék*, *Káposztásmegyer*, *Hejőkürt*, *Balassagyarmat*, *Hajmáskér*, amelyek az egykori törzsnevekből alakultak ki. Az évszázadokkal ezelőtti flórára, az egykori jellegzetes növénytakaróra következtethetünk az *Almágy*, *Berkenye*, *Diósd*, *Feketeerdő*, *Mogyoród* nevekből. A kereszténység felvételének időszakára emlékeztetnek a templom egykori védőszentjének nevét viselő helységnevek, mint a *Szentgál*, *Szentgotthárd*, *Szentlőrinc*, *Keresztúr*. A magyarságba olvadt néptörzseknek állítanak emléket a *Csehi*, *Káloz*, *Kazár*, *Oroszi*, *Böszörmény* helynevek.

Példáink most csak az érdeklődés felkeltését szolgálják, de azt is érzékeltetik, hogy a fenti jelenségek rendszeres vizsgálata számos új tudományos eredményhez is vezethet, s hogy a kutatáshoz rendkívül hasznos ez a szótár, amelyben a szerző összegyűjtötte és rendszerezte az ide vonatkozó közlemények egyébként csak fáradságosan, szinte beláthatatlan aprólékosan, szinte beláthatatlan aprólékosan összegyűjtött adatait.

*

A téma rokonsága miatt említjük itt meg az *Erdély és a Részek térképe és helységnevtára* című kiadványt, amely a szegedi egyetem irodalomtörténeti tanszékén, Herner János szerkesztésében készült (1987). Ez a kötet *Lipszky János* 1806-ban megjelent *Mappa generalis regni Hungariae* című művének Erdély és az Erdéllyel szomszédos vármegyék – tehát az egykori Partiumnál lényegesen nagyobb, ma részben Romániához, Jugoszláviához, a Szovjetunióhoz és hazánk keleti részéhez tartozó területek – *térképszelvényeit* tartalmazza. Ehhez csatlakozik az 1808-ban kiadott *névtár*, a *Repertorium locorum ... Hungariae*, az érintett területre vonatkozó földrajzinév-anyag betűrendes mutatója. Ebben megtaláljuk az egykorú elnevezések *magyar*, *latin*, *német*, *szerbhorvát*, *szláv*, *illír*, *rutén*, *román* nyelvű névvariánsait és a mai hivatalos névhasználatot. Ez a gazdag, soknyelvű földrajzinév-anyag ugyancsak felbecsülhetetlen értékű nyelvtörténeti forrás, de a ma már gyakorlatilag hozzáférhetetlen eredeti kiadás helyett is számos tudományág alapvető segédkönyve.

Heltainé Nagy Erzsébet

É. KISS SÁNDOR:

„Értsd is a szót...!”

TANKÖNYVKIADÓ, 1988

„Kötetünk a tudós nyelvész-tanár ismeretterjesztő és nyelvművelő írásainak válogatott gyűjteményét kívánja az érdeklődő olvasó kezébe adni” – írja Sebestyén Árpád a bevezető tanulmányban. Majd a szerző sokoldalú nyelvművelő munkáját méltatva így folytatja: „Nyelvművelésünk legjobb hagyományait követve nem a tiltás és a kipellengérezés, hanem a tanácsadás a jellemző magatartásformája. Nem a jó–rossz végletes szélsőségeiben, hanem az árnyalatok finom átmeneteinek megmutatásában látja és láttatja a nyelvhasználat kérdéseit.”

Mindennek bizonyítéka É. Kiss Sándor jelen kötete és egész nyelvészeti, pedagógiai munkássága. Vagyis életműve, amely éppen akkor szakadt meg, amikor nyelvészeti és nyelvművelő aktivitása – évtizedekig tartó tanári és közéleti tevékenysége után – nyugdíjas korszakában valósággal kivirágzott, amikor a szaktudomány műhelyei mellett szívesen fogadták írásait a legkülönbébb országos és megyei napilapok, hetilapok, folyóiratok. Hajdúhadház szülötte, Debrecen tudósa 70. életévét éppen betöltve, 1984-ben hunyt el.

É. Kiss Sándort nyelvi, történeti, művelődéstörténeti ismeretei tették jó nyelvművelővé. Magas szintű latin iskolázottsága, néprajzi ismeretei és mélyreható magyar irodalmi műveltsége adták meg számára azt a szilárd alapot, amelyről a mai nyelvi jelensé-

**Dallos-szótár
ÖNMEGVALÓSÍTÁS**

geket szemlélt. Példaképe Arany János volt, a költő és a bölcs nyelvművelő, tőle kölcsönözte jelen kötetének címét is.

A könyv négy fejezetben foglalja egységbe É. Kiss Sándor két legkedvesebb kutatási területét: a névtudományt és a nyelvművelést.

Az első fejezet írásainak túlnyomó többségében a szülőhely, Hajdúhadház; a szűkebb haza, Debrecen és Hajdú-Bihar megye megváltozott paraszti életkörülményei adják a témát. Avatott szólás- és szómagyarázatai (például az évszázadokat átívelő *vakbor*, *vakpálinka*, *vakitalmérés* szócsalád, amelyet később a *fekete*-előtagú szerkezetek szorítottak háttérbe) a gyors szókincsváltozás menetét érzékeltetik, és példát mutatnak a nyelvi leletmentő munkára.

Helynévmagyarázatokkal és szemlényévvizsgálatokkal foglalkozik a második fejezet. Bár elsősorban a Hajdúság meg Bihar helynevei bukkannak itt elő, a magyarázatok mégsem csupán az ott lakók számára érdekesek.

A harmadik rész a latin és görög mitológia „fogalommá vált” neveiből és a hozzájuk kapcsolódó világképekből az izelítőt mai diákok számára. Tudják-e, hol keressék a dolgok *Achilles-sarkát*, miért néznek rájuk *Argus szemmel*, honnan származik a hét napjainak a neve? A megértetést tűzi ki célul a szerző az arabból, angolból, franciából hozzánk érkezett műveltségyszavak magyarázatával is: *damaszt*, *géz*, *muszlin*; *bojkott*, *makadám*, *szendvics*; *batiszt*, *rekamié*, *panama*.

Félreértésekre, logikátlan szóhasználatra, szójelentéstani nehézségekre nemcsak az idegen szavak kapcsán bukkant É. Kiss Sándor, hanem – olvasva az újságokat, hallgatva a hírközlő eszközöket – saját, belső keltekes szókincsünkben is. A szókincs szegényedésére, a határozók, igekötők, névutók, ragok hibás használatára hívják fel a figyelmet a negyedik fejezet írásai. (Akik csak *szedni* tudnak; *Alapvető* dolgok; *Biztosítunk* rendületlenül; A titkárnőn *keresztül*; *Fel-, fel-, fel-...*)

Példákat a beszélt nyelvből, szóonokok, felszólaló közélet emberek nyelvéből is merít a szerző. Az elemzések során elítéli a homályt, a köntörfalazást, a mellébeszélést szolgáló nyelvi kliséket, ő maga pedig mindig példáját adja a nyílt, az egyszerű s éppen ezért érthető és élvezetes tudományos stílusnak.

A legjobb helyesírók versenye

A Művelődési Minisztérium megbízásából az idén már harmadik alkalommal rendezte meg az egri tanárképző főiskola magyar nyelvészeti tanszéke a pedagógusképző intézmények országos helyesírási versenyének döntőjét. Két tudományegyetem bölcsészettudományi kara, öt tanárképző főiskola és nyolc tanítóképző főiskola küldte el a döntőbe a házi helyesírási versenyükön legjobb helyesírónak bizonyult egy-egy hallgatóját, s ők tizenöten versenyeztek egymással Egerben 1989. április 15-én.

Erre a döntőre a helyesírási feladatokat *T. Urbán Ilona*, az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa állította össze, aki már az előző években is tagja volt a bírálóbizottságnak. (A bizottság elnöke ebben az évben *Bencédy József*, az Édes Anyanyelvünk felelős szerkesztője volt, a bizottság további tagjai *Hangy Zoltán*, *Pásztor Emil* főiskolai tanárok és *T. Urbán Ilona*.) A feladatokat a bizottság és a versenyzők csak a boríték bontásakor ismerhették meg. Először tollbamondás alapján írtak le a versenyzők egy kb. kétszáz szó terjedelmű nehéz szöveget, azután a feladatlapokon összesen tizenkétféle helyesírási feladatsorral kellett megbirkózniuk. Például az egyik feladatsorban a következő szavakat (szóalakokat) és neveket kellett elválasztani minden lehetséges helyen: *megborjádzott*, *Kilimandzsáró*, *Babitsé*, *Maugham*, *bridzsel* (ragos főnév), *marxizmus*, *jugoszláv*, *Gigli*, *ortodoxszá*, *Pálffy-nak*. A helyes megoldás: *meg-bor-ja-dzott*, *Ki-li-man-dzsá-ró*, *Ba-bi-tsé*, *Maugham* (ezt nem lehet elválasztani, mert a kiejtése egyszótagos: „Móm”), *bridzs-dzsel*, *mar-xiz-mus*, *ju-go-szláv*, *Pál-ffy-nak*. Ez a tíz szóelválasztás teljesen hibátlanul csak egy versenyzőnek sikerült.

A verseny résztvevői nem névvel, hanem jelképpel ellátva adták be dolgozataikat. A nevüket tartalmazó lezárt borítékokat csak az összes dolgozat elbírálása (pontozó értékelése) után, a nyilvános eredményhirdetésekor bontottuk fel. Legjobb eredménnyel *Márton Ágnes*, az egri Ho Si Minh Tanárképző főiskola IV. éves magyar-angol szakos hallgatója dolgozott. A második *Nagy Szabolcs* (Comenius Tanítóképző Főiskola, Sárospatak) lett, a harmadik pedig

Antal Erzsébet (Zsámbéki Tanítóképző Főiskola). Reméljük, hogy legközelebb, vagyis jövőre majd az a néhány egyetem és főiskola is képviselteti magát az országos döntőben, amely eddig még nem kapcsolódott be a helyesírási versenyezésbe. És nagyon szívesen látnánk a versenyzők közt a szomszéd országok pedagógusképző intézményeinek magyar nemzetiségű hallgatóit is.

P. E.

Éber szemmel, füllel Képzavarok

vezette a tárgyalást, s a gyengébb nem futballban való járatlanságát cáfolva biztos léptekkel lavírozott a debreceni bundaugyként ismert labdarúgó vesztegetési botrány zsombékai között. Hétfőn pontosan tíz órakor vonult be Kemecseiné dr. Hársfalvi Klára büntetőtanácsa a megyei bíróság zsúfolt dísztermébe, ahol húsz vádlott. Közülük száz árdatlóság.

Magyar Nemzet: 1989. II. 29.

Szeretnénk elképzelni, hogyan lavíroz biztos léptekkel a törekeny alkatú bírónő a vesztegetési botrány zsombékai között, de – minden igyekezet ellenére – nem sikerül. Nem csoda! A zsombékok között nem könnyű biztos lépéseket tenni. Biztos léptekkel lavírozni pedig még nehezebb!

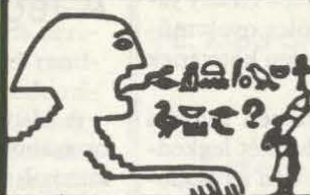
Magyar Nemzet: 1989. I. 17.

Beküldte: Simon Zoárd
8088 Tabajd, Damjanich u. 10.

A „létező” szocializmusnak az a válfaja, amelyik földrajzunkon eresztett gyökereket, nyilvánvaló válságba került, ráadásul valószínű, hogy a krízis tisztítótüzből csakis egy lényegében más társadalom tápászkozhat fel a túlélés esélyével. A hétköznapiok keserves ténylei józanítják ki újra meg újrazokat, akik hajlamosak lennének csupán a felszínen kutatni

Te szegény, tisztítótüzből feltápászkozódó társadalom!
Valóban nem sok esélyed van a túlélésre!

T. Urbán I.

Pontozó

Mindenekelőtt az 1989. évi 1. számban közölt rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. *Csalafinta rejtvény.* 1. Szócsalád 2. Fancsali (de ez is jó: csalódott) 3. Kancsal 4. Csalit 5. Kacsaláb 6. Csalfa (ugyancsak jó: csalóka). A csalafintaság tehát mindössze abban áll, hogy a megfejtés minden szavában ott rejtőzik a *csal* hangsor. Ez egyúttal a megfejtés helyességének próbája is.

II. *Beszédes névjegyek.* 1. Kenderes 2. Erdőbénye 3. Tiszaesz-lár 4. Sárífmizdó 5. Lickóvadamos 6. Erdőtelek 7. Mályinka 8. Szentmártonkáta.

III. *Vegetáriánus találós kérdések.* 1. Alma 2. Borsó (ugyanis ezt szokták a falra hányni) 3. Fejes káposzta, fejes saláta, fejes hagyma (de szellemes és jó a főzelékek megoldás is, amely játékosan utal a vezető pozícióra) 4. Földieper (földimogyoró) 5. Karalábé 6. Mandula 7. Tök 8. Füge (ugyanis ezt gyakran csak mutatják).

IV. *Keresse a kulcsot!* Sebeők János – Sárkányviadal – Médi-um. Az író nevének betűit a címek két-két betűje közé helyeztük el. A betűsört az író nevének első betűjével kezdtük.

V. *Joan Slavici a nyelvről.* A legnagyobb gonoszság valakit arra rávenni, hogy megtagadja anyanyelvét.

Azok közül, akik megfejtésükkel legalább 80 pontot szereztek, a következők nyertek egy-egy szép könyvet: Dancsecs Gusztávné, Drávaszabolcs, Fő u. 40. (7851); dr. Dobonyiné dr. Berta Mária, Szolnok, Dr. Csanádi krt. 15–17. I. 10. (5000); Ferenczi Istvánné, Kecskemét, Gőzhajó u. 3. II. 6. (6000); Forgács Imre, Debrecen, Vasutas u. 15. (4034); Kéri Mária, Süttő, Dózsa György u. 41. (2543); Posta István, Kecskemét, Pf. 34. (6001); Stejskal Béláné, Budapest, Visegrádi u. 36. fsz. 4. (1132); dr. Szabó Gizella, Budapest, Országház u. 27. I. 3. (1014); Wagner Alfréd, Budapest, Attila u. 150. (1047); Zimányi Lászlóné, Encs, Petőfi út 49/b. I. 4. (3860). Gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. **Plusz 1 szótag.** Fedél + 1 szótag = alkotó. Jogos az egyenlőségjel a két meghatározás között? Igen, jogos. A fedél ugyanis esetünkben *tető*. Ha ebbe a szóba beleszúrunk egy szótagot, megkapjuk a második meghatározásnak megfelelő szót: *teremtő*. E szemléltető példa bizonyára elegendő ahhoz, hogy olvasóink könnyedén megoldják a feladatot, s be tudják küldeni a beszúrandó szótagokból összeolvasható nevet, egy kitűnő írónk nevét. (Megfejtése 12 pont.)

1. Pest megyei község + 1 szótag = jövevény.
2. Dátum + 1 szótag = vásárlási igény.
3. Fémlemez + 1 szótag = tájnyelvi kordé.
4. Szláv népi tánc + 1 szótag = bolygó.

II. **Befalazott versek.** Szabó Lőrinc Tücsökzene című, 370 darabból álló versciklusából költöttük át öt versnek a címét úgy, hogy az eredeti címek szavait az ugyanannyi szóból álló átköltött változat szavaiba rejtettük. Egy példa: *Kazah tanyák*. Ebben az álcimben befalazva ott rejtőzik az említett versciklus egyik valódi címe is, a 123. versé (Az Anyák). Ennyi segítség után tessék kibontani a „befalazott” szavakat, azaz megtalálni az igazi címet. (Megfejtése verscímenként 4, összesen 20 pont.)

1. Külföldiek arcátlansága
2. Valami nemes ménes
3. Rakéták tévedése
4. Csendes szépia vagyok, hallányok!
5. Igazán egészséges utód

III. **Keresse a kulcsot!** A következő öt betűrejtvénynek azonos a kulcsa. Aki ezt megtalálta, annak már gyerekjáték a megfejtés!

(A helyes megoldás rejtvényenként 2-2 pontot ér.)

1. DÉSIEK	2. KÖRLET
3. MELLŐZ	4. SAJT
5. VÉTSÉG	

IV. **Költő és verse.** Hogy ki a költő és melyik ismert verséről van szó? Íme! ZB CS J/NÍIBM/ NF GY /NY ÉN/ÉLY F GY/ Ha megfejtőink rátalálnak rejtjelezésünk fortélyára, nem lesz nehéz válaszolniuk kérdéseinkre. A helyes megfejtésért ugyanannyi pont jár, ahány betűből áll e titkosított szöveg, vagyis 19!

V. **Sütő András a nyelvről.** Rejtvényünk fő soraiban (viz-szintes 1., valamint függőleges 60. és 9.) a kiváló erdélyi írónak egy nagyon megszívlelendő megállapítását idézzük olvasóink figyelmébe. Ezt tessék beküldeni! (Megfejtése 25 pont.)

*

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 86 pont. A sorsolásban azok vehetnek majd részt, akik megfejtésükkel legalább 75 pontot szereztek. A rejtvények megoldását 1989. november 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest 1906, Pf. 62.

Minden kedves megfejtőnek jó időtöltést, sikeres fejtörést kívánunk a rejtvények szerzői:

Doroszlai Elekné	(I.)
Láng Miklós	(IV.)
Rózsa Ibolya	(II.)
Schmidt János	(V.)
Takács István	(III.)

1	2	3	4	5		6	7	8	9	10	11	12	13	14
15						16								
	17					18			19					
20		21				22		23					24	
25	26		27					28			29		30	
31		32		33				34				35		
36			37					38			39			
40						41	42					43		
44				45					46	47				
48				49					50				51	
52				53				54			55		56	
				57					58			59		
60		61						62		63			64	
65	66						67		68		69			70

Így igaz!

VÍZSZINTES:

1. Sütő András megállapításának kezdete (zárt betű: É).
 15. Győr melletti községből való. 16. Nagy testű, fehér, fekete vagy aransárga tollazatú tyúkfajta. 17. Lyuk van rajta, tájszóval.
 19. Élvonalbeli bolgár labdarúgócsapat. 21. Becézett Tasziló.
 23. Tolvaj teszi. 25. A tantál vegyjele. 27. Francia dadaista költő volt (Tristan). 28. Lendület, lendületes futás, Arany János szavával. 31. ... Kok; olimpiai bajnok holland úszónő. 33. Kimonó-öv. 34. ... Turner; Tina Turner volt férje és énekestársa. 35. ... Szófia; híres templom Isztambulban. 36. Fred Zinnemann rendezte amerikai film címe. 38. Azok közé valónak mond. 40. Az Eliással rokon idegen férfinév. 41. Bárénekesnő. 43. Nézd csak!
 44. Baranya megyei falu. 46. Savanyít. 48. Tannak zavaros, hangyának angol! 49. Paál László szülőhelye. 50. Hazai szappanmárka. 51. Atmoszféra, röviden. 52. Halkan felém mond. 54. Fényképeket őrzünk benne. 56. Hosszú morzehang. 57. ... Kaleva Kekkonen; finn politikus volt. 58. Röplabdában leütést előkészít. 61. Him szarvas. 63. Hozzá tartozó. 65. Valamely korszak emberének sajátos, érzelmileg színezett létfelfogása. 69. Röfi.

FÜGGŐLEGES:

1. Gyerünk már! 2. Építészeti kimagasló alakja, fő műve az Operaház (Miklós). 3. Frajt ...; színész. 4. Független. 5. Vizhatlan az „ilyen” vászon. 6. Svéd férfinév. 7. Néhány kisdobosból áll. 8. Lapszék! 9. A megállapítás harmadik, befejező része. 10. Kamat, régi, népies szóval. 11. Görögországhoz tartozó sziget. 12. Rövid berlini utca! 13. Vonat eleje! 14. Kis Enikő. 18. Idegen megszállók ellen vívják. 20. Építmény egyensúlyi viszonyaival kapcsolatos. 22. Irénke. 24. Rövid szurony. 26. Német eredetű női név. 29. ... Koch; neves NDK-beli rövidtávfutónő. 30. Viselőjének hite szerint a bajtól megóvó tárgy. 32. Ész nyelvész, a balti-finn nyelvek kutatója (Paul). 34. Jó munkához kell! 37. Kairó a fővárosa. 38. Belső határozat! 39. ... step; a foxtrott őse. 42. Ismétlés, röviden. 45. A felhőtlen ég színe. 47. Az elektromos töltés gyakorlati mértékegysége. 50. Becézett angol férfinév. 53. Magas rangú személy kísérete, francia szóval. 55. Hazárd kártyajáték. 59. Baby-...; kétrészes női hálóöltözék. 60. A megállapítás második része (zárt betűk: L, T, Á). 61. Helyrag, -ban párja. 62. Évszak. 64. A nátrium és a jód vegyjele. 66. Nedv. 67. Kiejtett betű. 68. Sorsjegy közepe! 70. Kettős betű.

Schmidt János

Figyelmező

„Lelkes lény minden szó, hangulatai vannak: és minden pillanatban más erő lehet ugyanaz a szó. Szavaink, miket adunk vagy kapunk, mint rétvjáró méhek megakadnak mézzel és hímporral, hogy rájuk sem ismerünk. Olyan fényburok veszi őket körül, mintha meteorok volnának, vagy nyargaló lámpák a képzelet zürzavarában...”

(Szabó Lőrinc)

„A nyelv gyönyörű, de tréfás szerszám. Nem az eszünkkel beszélünk és írunk, hanem a vérünkkel. Ha értelmünkkel elemezzük azt, amit kimondunk, vagy amit leírunk, akkor sohase mernénk megszólalni, sohase mernénk papírra vetni egyetlen mondatot sem.”

(Kosztolányi Dezső)

„A magyar nyelv a Tiszához hasonló kanyarulatokkal vándorolt útján. Növekedett, szélesedett, gyarapodott. Kis mécsék égtek, amelyek világánál költők hajoltak a pergamen fölé, és ötvösök módjára csiszolták a nyelv ékköveit. Tudósok, írók támadtak, és a kolostor nyárfasorában hátrafont kézzel sétálgató tudós szerzetes már nem gondolkodik Tacitus nyelvén...”

(Krúdy Gyula)

„... a jó magyar írás és beszéd tanítását voltaképpen a helyes gondolkodás tanításával kell kezdeni. Ki gondolkodik helyesen? Aki az igazat keresi. Az írás és a beszéd módja mindenkit leleplez. Jól beszélni és írni magyarul, ez tehát igazánból: jellemkérdés.”

(Illyés Gyula)

„... a magyar nyelvnek természete a világosság. A magyar nyelv olyan, mint a fű, amely a pinceablakból is világosságra tör...”

(Gárdonyi Géza)

„A kérdőjelek mögött mindig várakozás van; robbanékony dialektika: múlt és jövő egymáson áthatító parabolái, jönnek és rosznak helycserés drámája, örökös hiányérzet, mely szabadságvágyat szül, és sóvárgásból építkezik.”

(Csoóri Sándor)

„A jó mondat eleven, mint maga a teremtés.”

(Déry Tibor)

„A költőnek meg kell találnia a létre-érdemes szavakat, a szavakat, amelyek mint anyatest a magzatát, a dolgokat hordozzák magukban, a dolgok alakját, szerkezetét, jövőjét és sorsát.”

(Juhász Ferenc)

Szenvedő szerkezetek használata. Jesch Aladár – 8800 Nagykanizsa, Kun Béla u. 18. – a szenvedő igealakról s a szenvedő szerkezetről kérdezi véleményünket.

Nincs kifogásunk a szenvedő forma ellen, hiszen sokáig élt nyelvünkben, s a tömörítésnek, az általánosításnak, a személytelenségnek valóban igen jó eszköze. De a köznapok nyelvhasználatát azt mutatja, eljárt felette az idő. Sokan régiesnek, olykor ásatagnak érzik már, s ezen mi nemigen tudunk segíteni. Bizonyos szövegekben azonban megmaradt, s egyiket-másikat ma is gyakran hallani. Például: *engedtessek meg nekem; dicsértessék; felvétetnek* olyan dolgozók; mindenkitől *megkívánatik*, hogy tisztelje a törvényt; jóindulattal *viseltetik* iránta; titkárnők *keresetnek*. A legújabb példák tanúsága szerint mintha a hivatali nyelvben újraeledőben lenne, talán azért, mert udvarias forma is.

Egedy Mária

Amatőrmozgalom. Nógrádi Éva – 2900 Komárom, Kosuth Lajos u. 18. – levelében arról ír, hogy összevisszaságot tapasztal a címűl irt kifejezés írásában. Sokszor még ugyanazon cikken belül is hol egybe-, hol pedig különírva szerepel. Ő maga az egybeírás felé hajlik, de nem tudja, igaz-e van-e.

Az *amatőr* szóval alkotott kifejezések írásmódjának meghatározásához feltétlenül szükséges azoknak a mondatoknak az ismerete, amelyekben ezek a szókapcsolatok, szóösszetételek előfordulnak. Az *amatőr* kettős szófajú és többjelentésű szó; főnévként és melléknévként egyaránt használatos. Előbbi szerepében jelentése a következő: műkedvelő, illetőleg: rendszeres anyagi ellenszolgáltatásban nem részesülő (sportoló, színész). Melléknévként pedig ebben az értelemben használatos: 1. valamit amatőrként űző, például: *amatőr játékos*; 2. műkedvelésből végzett (tevékenység); ebből eredő, vele kapcsolatos, például: *amatőr fénykép*; 3. alacsony színvonalú, például: *gyenge, amatőr munka*. A *mozgalom* főnévhez mint jelzett szóhoz – véleményünk szerint – nemigen illenek az *amatőr* melléknévi jelentései. Az *amatőrmozgalom*-ban az *amatőr* főnévi szerepű és jelentésű, s az utótaggal jelöletlen alárendelő összetételt alkot. Az összetett – tehát egybeírandó! – szó ilyesféléket jelent: olyan mozgalom, amelynek a résztvevői amatőrök.

T. Urbán Ilona

Végzettség, foglalkozás, beosztás. Sóska Zoltánné – 8900 Zalaegerszeg, Göcseji út 55. – tapasztalatai szerint sokan nincsenek tisztában a címben felsorolt szavak pontos jelentésével, ezért sokszor felcserélik, helytelenül használják őket.

Egyetértünk Önnel, más a *végzettség*, más a *foglalkozás* és más a *beosztás*. Lehet valaki a *végzettsége* szerint: agrármérnök, a *foglalkozása* szerint: kisállattenyésztő, a *beosztás* szerint: telepvezető. – Egy technikus végzettségű férfi foglalkozhat autószereléssel, beosztása szerint lehet dolgozó, csoportvezető stb. Aki például magyar-történelem szakos tanári diplomát szerez, foglalkozhat tanítással, de tudományos kutatással is, dolgozhat művelődési házban, a tanács oktatási osztályán, s ezeken a munkahelyeken különféle beosztása lehet (tanár, igazgató, szakkörvezető, tudományos munkatárs, előadó). Sőt! Agrármérnöki végzettséggel akár palacsintasütésre is vállalkozhat valaki, s akkor ez a foglalkozása, beosztása pedig: családtag.

Egedy Mária

Tulajdon. Horváth István – 7100 Szekszárd, Tartsay lakótelep 14. – érdekes témát vetett fel levelében. Azt kérdezi, érdemes-e a *tulajdon* szót használni, s ha igen milyen esetekben.

A válaszuk természetesen: igen. A *tulajdon* szó régóta megvan nyelvünkben, s már a XIV. században szerepel írott szövegben is. Több szófajba tartozik, sokféle jelentése és jelentésárnya-

lata fejlődött. Főnévként olyan anyagi, szellemi értéket fejez ki, amellyel a birtokos szabadon rendelkezik. A jogtudomány szaknyelvében is megjelenik: ismerünk *személyi, állami, társadalmi tulajdon*-t. „A család s tulajdon lesz a világnak kettős mozgatója... belőle hon lesz és ipar” – mondja Lucifer szakszerűen a Tragédiában. Ritkán a magáénak tartott személyről is mondhatja valaki (hűbérúr, hárem birtokosa, sőt akár (mai) élettárs is): *ő az én tulajdonom*. A régi irodalomban 'tulajdonság'-ot is jelenthetett: „Ily *tulajdonok* mellett gondolhattam volna, hogy drága ember” (Mikszáth). Névmásként is használjuk; ilyenkor általában nyomatékosító elem: *a tulajdon szemével* (= a maga, a saját, önnön szemével) látta. Gyakran halljuk: *a tulajdon kezébe adta; tulajdon anyja* sem ismerne rá; elárulta *a tulajdon apját*. Más esetekben a *tulajdon* kizárólagos birtoklást is hangsúlyozhat: nincs nyugta *a tulajdon házában; tulajdon írását* sem tudja elővasni; édes az álom *a tulajdon ágyunkban*. A nép nyelvében is nyomosítóként él, olykor pedig azonosító szerepű. Arany János például így beszélt az 1. sírásót a Hamletben: „Ez *a tulajdon koponya*, uram, ez *a tulajdon koponya* Yorick koponyája volt.” Néha hasonlításra is alkalmazzuk: Ez a gyerek *tulajdon az apja* (= szakasztott). Határozószóként meg a.m.: egyedüli, sajátos. Például: minden növénnyel *tulajdon illatú*. – A régi nyelvben 'eredeti, nem átvitt' jelentése is lehetett. Ma is mondjuk még: *a szó tulajdon értelmében*.

Mint látja, szinte minden talajban megkapaszkodó, ma is életerős, viruló szóra bukkant. Az évszázadok folyamán ugyanis akkora családja nőtt, amely biztosítja fennmaradását.

Egedy Mária

Tud – bír. Márton István – 7444 Osztopán, Fő utca 8. – azt kérdezi, hogy a *tud* és a *bír* használható-e vagylogosan bizonyos típusú mondatokban. Például; Annyira szeretek egyedül lenni, hogy azt sem *tudom – bírom* elviselni, ha egy fedél alatt kell aludnom másokkal.

A *bír* ige használatát főként akkor kifogásoljuk, ha a német nyelv *haben* igével alkotott szerkezeteinek mintájára alkotnak vele mondatokat. Ilyenféle használatát helytelenítjük tehát: *valakinek a bizalmát bírja; rendkívüli fontossággal, jelentőséggel bír; csekély igényrel bír; tudomással bír valamiről*. Az ilyen idegenszerű és hivatalos ízű, bonyolult terpeszkedő kifejezések helyett természetesen az egyszerűbb és magyaros *valaki bizik benne; rendkívül fontos, jelentős; kevésbé igényes; tudomása van róla* szerkezetek használatát ajánljuk.

A levelében említett mondatban a *bír* igének nem az előbbiekéhez hasonló jelentéséről és használatáról van szó. Itt a *nem tudom* és a *nem bírom* tagadó szerkezet egyaránt azt fejezi ki, hogy a mondat megfogalmazója nem képes elviselni, elszenvetni bizonyos körülményeket. Ebben a jelentéshasználatban – véleményünk szerint – mind a *tud*, mind pedig a *bír* ige elfogadható.

T. Urbán Ilona

Kenyér- és tejbolt. Borsos Mónika 5200 Törökszentmiklós, Vörös Hadsereg útja 162. – helyteleníti a *Kenyér- és tejbolt* üzletfelirat írásmódját.

A bolt nevét helyesen írták. A felirat ugyanis azt jelzi, hogy kenyérbolt és tejbolt van a boltban. Azaz: kenyérbolt is meg tejbolt is. A teljes felirat tehát ez lenne: *Kenyérbolt és tejbolt*. Ilyenkor azonban rövidíteni szoktunk, a két azonos utótagból az egyiket elhagyjuk, és kötőjellel helyettesítjük. Sok hasonló megnevezés van: *bőr- és faipar* (= bőripar és faipar); *erdő- és vadgazdálkodás; könyv- és papíráru; óra- és ékszervállalat; hal- és baromfikereskedés*. Ugyanígy tehát: *kenyér- és tejbolt*. Ha nem volna ott a kötőjel, a kifejezés jelentése komikusan így torzulna: valamiféle kenyér meg egy tejbolt. Ez ugye képtelenség?

Egedy Mária